



अथ श्रीनिंबार्क व्रत निर्णय प्रारंभः



श्रीगणेशायनमः ॥ ॥ श्रीमतींगौरवर्णाङ्गीश्यामांश्यामललामिकां श्यामाङ्गभूषणंवन्दे
कृष्णं नैम्बस्वरवाश्रयं १ नमस्कृत्य जगद्द्वन्द्वं निंबादित्यं भवच्छिदम् पूर्वसिद्धान्तवाक्येन वर्षकृ-
त्यं प्रतन्यते २ इह खलु प्रचंडोदंडकालोत्प्रेक्षणानष्टविविधमनोरथानां शीतोष्णादिद्वंद्वप्रचुरबहु-
लतरश्रमोद्देजितचेतसां श्रीमन्निंबार्कसंप्रदायस्थोदंबरशृङ्गादिकृतार्थपंचकादिनिबंधानां बहु-
लतरत्वात्तद्गुरवनविचारविधिपरमालसानां सुवैष्णवानां हितार्थाय निर्णीतसिद्धान्तवाक्येन वर्ष-
कृत्यं विशदयति अविद्वैकादशीसक्तो विष्णुधर्मविधायकः विष्णुधर्मोपदिष्टस्तु सहिवैष्णवउ-
च्यते इति स्कांदोक्तेर्व्रतविधिज्ञानादेव वैष्णवत्वं स्यात्तदभावे तद्धानिरेव तच्चोक्तं श्रीमन्नारदपंच-
रात्रेऽपि अविज्ञातव्रतविधिवैष्णवः स्यादवैष्णवः तस्माद्विज्ञानसाराः स्युर्वैष्णवाव्रतसेविनइ-
ति तत्र तावद्वैष्णवैस्तु सदाचारोक्तविधिना व्रतानुष्ठानं कर्तव्यं सदाचारस्तु देवलेनाभिहितः य-
स्मिन्कुले यदाचारः पारंपर्यक्रमात्गतः श्रुतिस्मृत्यविरोधेन सदाचारः स उच्यते इति सव्रत-
विधिर्द्विविधः पूर्वविद्धाचरणरूप उत्तरविद्धाचरणरूपश्चेति तत्र सर्ववैष्णवैस्तु पूर्वस्त्याज्यः उत्तरो

ग्राह्यः तच्चोक्तं श्रीमन्नारदपंचरात्रे सर्वसिद्धान्तविज्ञानं वैष्णवानां विदुर्बुधाः पूर्वविद्वन्निधित्यागावै
 ष्णावस्यहिलक्षणम् तस्मादुत्तरसंयोगिमतं वैष्णविकव्रतमिति तत्रैकादशीव्रतस्यैव बलवत्तर-
 त्वमेकस्मिन्नेव मासे द्विरनुष्ठानत्वाद् वैष्णवस्मात्तद्दिनां सर्वेषामपीष्टतमत्वाच्च तावत्तस्याव्रत
 विधिनिर्णयिते विशेषतो दशमीवैधस्य हेयत्वं दर्शयति श्रीमन्नारदः दशम्यांचैव विद्वायामे
 कादश्यामुपोषितः तस्यायुः क्षीयते नित्यं नारदो हं ब्रवीमिवः संततिश्च विनश्येत् सत्यं सत्यं न
 चान्यथा इति ब्रह्मवैवर्ते गंगोदके नवै पूर्णो यथा त्याज्यो घटो भवेत् सुराविंदुसमायुक्तस्तथै
 वैकादशीतिथिः इलाहलं विषं राक्षकः पिवेन्मूढधीर्नरः दशमीशेषसंयुक्तां कउपोषतिसद्व्रती
 एवं ज्ञात्वा मुनिश्चेष्टदशमीशेषसंयुक्ता वर्जिता मुनिभिः सर्वैर्चासुदेवमभीप्सुभिरिति विष्णु
 रहस्ये दशमीशेषसंयुक्तामुपोष्यैकादशीं किल संवत्सरकृते नेहनरोधमेणमुच्यते दशमी
 शेषसंयुक्ता गंधार्यासिमुपोषिता तस्याः पुत्रशतं नष्टं तस्मात्तां परिवर्जयेदिति श्रीमद्भासः य
 त्रैकादशीदशमीयुक्ताशास्त्रे प्रतिष्ठिता नैतच्छास्त्रमहं मन्ये यदि ब्रह्मास्वयं वदेत् इति भविष्ये

दशमीशेषसंयुक्तं नाश्रयेत्सुव्रतं व्रती तस्मादेकादशीत्याज्यादशमीपलसंयुता उपोष्याद्वाद-
शीशुद्धात्रयोदश्यांतु पारणमिति तद्दशमीवेधश्चतुर्विधः तच्चोक्तं विष्णुधर्मोत्तिरे गंधः सं-
गः शलोवेधो वेधालोकेषु विश्रुताः स्पर्शादिचतुरो वेधान् वर्जयेद्द्वैष्णावोनरः स्पर्शः पंचचत्वारिंशः संगः पंचशतामतः पंचपंचाशताशल्यो वेधः षष्ठ्यंशतामत इति तत्कृते दोषमाह तत्रै-
व गंधिनी धर्महीना स्यादर्थहीना च संगिनी कामविध्वंसिनी शल्या विद्धामोक्षविनाशिनी
ति स्कांदेऽपि कलौ प्राप्ते मुनिश्रेष्ठमाहावेधं चतुर्विधं साहंकारानपश्यंति चासुरं भावमाश्रि-
ताः स्पर्शादिचतुरो दोषान्नपश्यंति नराधमाः अज्ञानतिमिरांधास्ते शुक्रमाया विमोहिता इ-
ति पाद्मेऽपि गौतमवाक्यं सवेधो वासरो विष्णोर्यस्मिन् राष्ट्रे प्रवर्तते लिप्यते तेन पापेन राजा
भवति नारकी वेधं चतुर्विधं त्यक्त्वा समुपोष्य हरेर्दिनं कुलकोटिं समुहृत्य नरकाद्भजते दिवमि-
ति किंच चत्वारिंशद्दुष्टिकोत्तरे षष्ठ्यवधौ ये विंशद्दोषास्तेषां नामानि दर्शयति श्रीमन्नारदपंच-
रात्रे व्यालामुखी महाव्यालाभया चैषा महाभया वज्राति वज्जारी द्राच महारौद्रा सुरी तथा वं

ध्याचैवमहावंध्याछायाग्रस्ताविधीयते वेधातिवेधाविज्ञेयामहावेधाषडाधिका प्रलयामहा
 प्रलयामहाघोरातथैवच संपूर्णरिक्षसीचैवविंशद्दोषाः प्रकीर्तिता इति ननु स्पर्शादिचतु
 रोवेधाः सुप्रसिद्धाः कृते हि वै संगोदयस्तत्रेतायांशल्य्यादिद्वापरेकलौ इति विष्णुधर्मोत्तर-
 स्यैवोक्तेर्युगधर्मत्वात्कलियुगेशल्यवेधएवादरणीयः तत्संमतेनिषेधेवाक्यमपि दर्शयति
 अरुणोदयवेलायांदशमीयदिसंगता अब्रोपोष्याद्वादशीस्यात्रयोदश्यांतुपारणमिति
 पाद्ये अरुणोदयकालेतुदशमीयदिदृश्यते सावित्रैकादशीतत्रपापमूलमुपोषणमिति भ
 विष्ये दशमीशेषसंयुक्तोयदिस्यादरुणोदयः नैवोपोष्यंवैष्णवेनतद्दिनैकादशीव्रतमिति
 गारुडे अब्रवैष्णवपदेनवैष्णवमतमपीदं पाद्यभाविष्यगारुडवाक्यात्प्रतिवादिभिः काल
 माधवादिनिबंधेषुकृतोपन्यासाच्च तस्मात्सर्ववैष्णवानामिदमेवादरणीयमिति चेन्न कुतः
 पूर्वोक्तेनस्कांदवाक्यद्वयेनापिशंकायानिरस्तत्वात् किंच स्वाधिकारविशेषेणयच्छास्त्रेषु
 विधीयते तदेवधर्ममित्याहुरधर्मस्तद्विपर्यय इति नारदीयवाक्याद्धर्मविपर्ययभयादपि

तन्नास्माकमादरणीयं किंच श्रुतिस्मृतिपुराणानां विरोधो रात्रदृश्यते तत्र श्रुतिः प्रमा-
णं स्यात्तयोर्वेधस्मृतिर्वरा इति व्यासस्मृतेः पुराणवाक्याच्छ्रुतेर्बलिष्ठत्वं ऋग्यजुःसामा-
थर्वारिव्यामूलरामायणं तथा भारतं पंचरात्रं च वेदा इत्येव शब्दिता इति भविष्योत्तरोक्तेः
श्रीमन्नारदपंचरात्रस्य वेदरूपत्वं तदस्माकमाग्रहस्तु तद्वाक्ये सनकादिपूर्वकनारदानुया-
यित्वात् श्रीनारदपंचरात्रे श्रीमन्नारदवाक्यं व्यासं प्रति चत्वारिंशद्घटीवृत्तिव्रतमेवेति नि-
र्णितं उदासभावनाहंसा अपरिग्रहधर्मिणः ते तु नित्यं व्रतं कुर्युः संपूर्णं प्राप्नोति तथा किं-
चिद्भक्तो मिताशित्वं फलेनान्ननिषेधनात् पयसा वा कृताहारः संभवेयुः स्रवैष्णवैः चत्वा-
रिंशत्घटीवृत्तिं दशमीशमुपास्यते निष्ठितो ब्रह्मचर्येण संतत्या सहितोऽपि च वानप्रस्थे
विरागस्थे रपुत्रप्रेमवृत्तिभिः अतिवैराग्यसहितैर्गृहस्थैरपि सा तथा एकचत्वारिंशत्घ-
टीसंभवे दशमीदिनात् दोषा विंशतिकस्त्याग एषामेव निरूपितः अन्येषां गृहसंस्थानां
हरिवासरसेवनं व्रतिनामेव ते पंचदशदोषाः समीरिताः तेषां तु पंचचत्वारी घटीरूपं व्रतं

निके

३

विदुरिति इत्यभिप्रेत्य ब्रह्मवैवर्तेवेदव्यासेनदर्शितं अर्द्धरात्रेतुकेषांचित्दशाम्यांवेधइष्य
ते अरुणोदयवेलायांनावकाशोविचारणो कापालवेधमित्याहुराचार्यायेहरिप्रिया इतित
न्मेनिषेधवचनमप्याहुः निम्बार्कसंप्रदायप्रवर्तकाः श्रीमत्कुमाराः महानिशामतिक्रम्यदश
मीपरगामिनी तत्रव्रतंतुवैष्णवानकुर्वंत्यस्मदाश्रया इति नारदस्तथाह निशामध्यंपरित्य
ज्यदशमीचेत्परंगता तत्रनोपवसेत्साधुर्वैष्णवींपदवींगत इति श्रीमद्भयग्रीवः निशीथ
समयंत्यत्कादशमीस्यात्ततःपरा नैवोपोष्यवैष्णवेनतद्दिनेकादशीव्रतमिति किंयत्प
टिकामितौ पूर्वतिथौसत्यांव्रतंकुर्यादित्याकांक्षायां श्रीमदाचार्याणांसिद्धांतमाह अत्रे
दंतत्वमाज्ञेयंसारग्राहकवैष्णवैः वेधोयद्यपिचतुर्द्धविंशद्दोषोनिषिद्धते चत्वारिंशह
टीकायादशाम्याःपरतौबुधैः सर्वत्रसर्वथासर्वैःस्वीक्रियतेतथापिमे घटीचतुष्टयेह्यायेन
तुवेधःकथंचन अर्द्धरात्रावलंबायकिंचित्कलिनिवर्तये इति अत्रेदमवधेयं चतुश्चत्वारिं
शहटिकोत्तरमितौ पूर्वतिथौसत्यांतत्तिथिस्त्याज्यातदुत्तराग्राह्या अयंविधिः सर्वत्रोपवास

कनि.

३

विधावुत्सवविधौवा चतुश्चत्वारिघटिकानिरुक्ताविषसंसृतिः दिव्यगारुडिकाविद्यात्यागि
नांगुणहेत्वभूदिति नारदपंचरात्रवाक्योपलंभात् उभयोर्वैष्णवमतयोः परस्परविरुद्धेय
स्तिद्धातंतदाह स्कांदेहरिः द्वयोर्विवदतोः श्रुत्वाद्वादशींसमुपोषयेत् पारणांतुत्रयोदश्या
मेषशास्त्रविनिश्चय इति मार्कंडेयेभगवांस्तथा बह्मगमविरोधेषु ब्राह्मणेषु विवादिषु
उपोष्याद्वादशीशुद्धात्रयोदश्यांतुपारणमिति नारदीयेनारदः बहुवाक्यविरोधेन संदे-
होजायतेयदा उपोष्याद्वादशीतत्रत्रयोदश्यांतुपारणमिति पाद्येपि उदयात्पाकत्रिघटि-
काज्यापिन्येकादशीयदा संदिग्धैकादशीवाथ वर्जिताधर्मकांक्षिभिः पुत्रराज्यसमृद्ध-
र्थेद्वादश्यामुपवासयेत् तत्रक्रतुशतंपुण्यंत्रयोदश्यांतुपारणमिति तत्रैकादश्याधिक्ये
श्रीनारदः संपूर्णैकादशीयत्रद्वादशीवृद्धिगामिनी द्वादश्यालंघनंकार्यंत्रयोदश्यांतु-
पारणमिति द्वादश्याधिक्येव्यासः एकादशीयदालुप्तापरतोद्वादशीभवेत् उपोष्या
द्वादशीतत्रयदीच्छेत्परमांगतिमिति उभयाधिक्येभृगुः संपूर्णैकादशीयत्रप्रभातेपुनरे

निंके

४

वसा सर्वैरेवोत्तराकार्यापरतोद्वादशीयदि इति यत्तु संपूर्णैकादशीयत्रपरतःपुनरेवसा
पूर्वामुपवसेत्कामीनिःकामातुपराभवेत् निःकामस्तुगृहीकुर्यादुत्तरैकादशींसदा प्रातर्भ
वतुवामावाद्वादशीवाह्विजोत्तम इतिमार्कंडेये तत्त्ववैष्णवविषयकं पूर्वविद्धतिथित्यागो
वैष्णवस्यहिलक्षणापिति श्रीमन्नारदपंचरात्रोक्तिविरोधात् तथा संपूर्णैकादशीयत्रप्रा
तरेवपुनश्चसा पूर्वान्त्यत्कोत्तरांकुर्यात्काम्यकामश्चवैष्णव इतिश्रीकुमारवाक्याच्च
परमापदमापन्नेहर्षेवासमुपस्थिते सूतकेमृतकेचैवनत्याज्यंद्वादशीव्रतमिति विष्णु
रहस्येवैष्णवलक्षणोप्येकादश्याश्चनभिहितत्वाच्च किंच सर्वाप्यौदयकीग्राह्याकुलेति-
थिरुपोषणो निंबाकोभिगवान्येषांवांछितार्थप्रदायक इतिभविष्यवचनादस्माकंनि
बार्काणांनद्वादश्याग्रहः काम्यकामव्यवस्थापिच नन्वरुणोदयवेधोऽर्द्धरात्रवेधश्चो-
भावेववैष्णवमतंतस्माद्विद्धैकादश्यांद्वादश्यामेवव्रतंकुर्यादिति चेन्न तत्कृतेवैष्णव-
त्वहानिश्चवणात् तस्माद्द्वादश्यामेवव्रतंतत्वेकादश्यां तदुक्तंश्रीमन्नारदपंचरात्रे ए

ब्र.नि.

४

कादश्यां न भुंजेयुर्येतदा तेऽप्यवैष्णवाः सैकादशी तु दशमी तत्र भोक्तव्यमाप्यते न कदाचि-
च्छिवासेव्याव्रतत्वेन तु वैष्णवैः दशमी वर्द्धता धानी व्रतिनस्तत्र भुंजते अविशुद्धा शिवाप्रो-
क्ता दशमी वेधसंयुता दशमी च परिज्ञेया शिवे च द्वादशी तदा द्वादशी च परिज्ञेया पापनाश-
नहेतवे संप्राप्ते पारणाहेतु पुण्यवृत्ति त्रयोदशीति इति निर्णयमुक्त्वा तस्याऽन्यत्र मुरवेन-
नित्यतामापादयति तावत्पापानि देहे स्मिंस्तिष्ठन्ति मनुजाधिप यावन्मोषवसेज्जंतुः पद्म-
नाभं दिनं शुभं अश्वमेधसहस्राणि वाजपेयायुतानि च एकादश्युपवासस्य कलां नार्हति
षोडशीमिति नारदीये च सिष्ठवाक्यं सर्वप्रायश्चित्तमिदं संसारोत्तारकं परं एकादशी
व्रतं विप्रकुर्वन्मुक्तिमवाप्नुयात् इति ब्रह्मवैवर्ते प्रसंगादथ वा दं भाहो भाह्वा त्रिदशाधि-
प एकादश्युपवासेन सद्य एव सुरवी भवेदिति कुमारः एकतः पृथिवी दानमेकतो हरि-
वासरः न स मं कविभिः प्रोक्तं वासरोह्यधिकः स्मृत इति स्कांदे एकादशी व्रतं यस्तु भक्ति-
मान् कुरुते नरः स याति परमं स्थानं यत्र देवो हरिः स्वयं इति आग्नेये ओंकारः सर्ववेदानां

यथैवाद्यः प्रपूजितः तथा सर्वव्रतानां च द्वादशीव्रतमुत्तमं इति वैष्णवे व्यतिरेकेणापितन्नि-
 त्यतां दर्शयति यानि कानि च पापानि ब्रह्महत्यासमानि च अन्नमाश्रित्य तिष्ठन्ति संप्राप्ते हरि-
 वासरे रटन्तीह पुराणानि भूयो भूयो वरानने न भोक्तव्यं न भोक्तव्यं संप्राप्ते हरिवासरे व-
 रं स्वमानुगमनं वरं गोमांसभक्षणं वरं हत्यासुरापानं नैकादश्यांतु भोजनं पितावायदि-
 वा पुत्रोभार्याचापि सहृत्तमः पद्मनाभदिने भुंक्ते विद्याहोदस्युचद्रवेदिति नारदीये स-
 केवलमद्यं भुंक्ते यो भुंक्ते हरिवासरे दिने च सर्वपापानि भवंत्यन्नस्थितानि तु तानि मोहेन यो-
 भ्रातिनसपापैर्विमुच्यते इति ब्रह्मवैवर्ते हरिवासरलक्षणं विष्णुधर्मोत्तरेऽभिहितं द्वादश्ये-
 कादशीयोगे विख्यातो हरिवासरः एकादश्यंतपादेन द्वादश्याः पूर्वमेव हि हरिवासरमि-
 त्याहुर्भोजनं न समाचरेदिति स्मृतौ श्रीमन्नारदः द्वादश्येकादशीतिथौ पूर्वोत्तरस्वपादतः
 संगतं क्रमतो ज्ञेयो हरिवासरनिश्चय इति अथ द्वादशी साष्टविधा तन्नामानि ब्रह्मवैव-
 र्तेऽभिहितानि उन्मीलिनी वंजुलिनी त्रिस्पृशा पक्षवर्द्धिनी जयाचविजया चैव जयंती पाप-

नाशिनी द्वादश्यांष्टौमहापुण्यासर्वपापहराद्विजा इति उन्मीलिनीलक्षणंपादौ एकादशी
तुसंपूर्णविद्धेतेपुनरेवसा द्वादशीनचवर्द्धेतकथितोन्मीलिनीतिसा वंजुलीलक्षणमपिपा
द्ये संपूर्णैकादशीयत्रद्वादशीचनथाभवेत् त्रयोदश्यांमुहूर्तार्द्धिवंजुलीसाहरिमिया शु
क्लपक्षेथवाकृष्णोयदाभवतिवंजुली एकादशीदिनेभुक्ताद्वादश्यांकारयेद्भूतं त्रिस्पृशा
लक्षणंतुश्रीनारदःआह एकादशीद्वादशीचरात्रिशोषेत्रयोदशी त्रिस्पृशानामसाप्रोक्ता
ब्रह्महत्यांज्यपोहतीति पक्षवर्द्धिनीलक्षणंब्रह्मवैवर्ते कुहूराकेयदावृद्धिंप्रयातेपक्षवर्द्धि
नी विहार्यैकादशीतित्रद्वादशींसमुपोषयेत् इति अत्रायमभिसंधिः यद्यपिदशमीवेधो
नास्ति तथापिपक्षवेधस्यविद्यमानत्वादेकादशीत्याज्या जयाविजयाजयंतीपापनाशि
नीनांमाहात्म्यंलक्षणंचब्राह्मेऽभिहितं जयाचविजयाचैवजयंतीपापनाशिनी सर्वपाप
हराह्येताः कर्तव्याःफलकांक्षिभिः द्वादश्यांतुसितेपक्षेयदाऋक्षंपुनर्वसु नाम्नासातुज
यारव्यातातिथीनामुत्तमातिथिः यदातुशुक्लद्वादश्यांनक्षत्रंश्रवणंभवेत् विजयासा

तिथिः प्रोक्ता तिथीनामुत्तमा तिथिः यदा तु शुक्लद्वादश्यां प्राजापत्यं प्रजायते जयंतीनाम
 सा प्रोक्ता सर्वपापहरा तिथिः यदा तु शुक्लद्वादश्यां पुष्यं भवति कर्हिचित् तदा सा तु महा-
 पुण्या कथिता पापनाशिनी इति यत्तु वानप्रस्थो यतिश्चैव शुक्लामेव सदा गृहीति कौर्म-
 मतमुपन्यस्तंतत्त्ववैष्णवविषयंतदकरणोप्रत्यवायश्रवणात् वैष्णवलक्षणविरोधाच्च य-
 थाशुक्लतथाकृष्णायथाकृष्णातथेतरा तुल्येन मन्यते यस्तु सहिवैष्णव उच्यते इति तत्त्व-
 सागरे गृहस्थो ब्रह्मचारी च आहिताग्निस्तथैव च एकादश्यां न भुंजीत पक्षयोरुभयोर-
 पीत्याग्नेयं सपुत्रश्च सभार्यश्च स्वजनैर्भक्तिसंयुतः एकादश्यामुपवसेत्पक्षयोरुभयो-
 रपि सब्रह्महासुरापश्च कृतघ्नो गुरुतल्पगः विवेचयतियोमोहादेकादश्यां सितासिते
 इति विष्णुधर्मोत्तिरे सर्वेषामिह पापानामाश्रयः स तु कीर्तितः विवेचयतियोमोहादेकाद-
 श्यां सितासिते इति कालिकापुराणे शुक्लावायदिवाकृष्णाविशेषो नास्तिकश्च न विशेषं कु-
 रुते यस्तु पितृहास तु कीर्तितः इति गारुडे किंच संक्रांतौ कृष्णपक्षे तुरविशुक्लदिने तथा

एकादश्यां न कुर्वीति ह्युपवासं न पारणमित्येतदप्यवैष्णवविषयं संक्रांतौ रविवारे वा यदाप्ये
कादशी भवेत् उपोष्यासामहापुण्यासर्वपापहरातिथिरितिकात्यायनस्मृत्युक्तेः परमा
पदमापन्ने हर्षे वा समुपस्थिते नैकादशीं त्यजेद्यस्तु तस्य दीक्षास्ति वैष्णवी एवं कुर्वन्नरो
भक्त्या विष्णुसायुज्यमाप्नुयात् अन्यथा कुरुते यस्तु स याति नरके ध्रुवमिति स्कांदोक्तेः
कियद्दूषादुत्तरं कियद्दूषाविधावकरणे प्रत्यवाय इत्याकांक्षाया माह अष्टवर्षाधिको म-
र्त्यो ह्यपूर्णशीतिवत्सरः भुंक्ते यो मानवो मोहादेकादश्यां स पापभागिति स्कांदे श्रीनार
दः अष्टवर्षाधिको मर्त्यो ह्यशीतिर्न हि पूर्यते यो भुंक्ते मामके राष्ट्रे विष्णो र ह निपापकृत्
स मे वध्यश्च दंड्यश्च निर्वस्यो विषया ह्वहिरिति नारदीये मुचकुंदः ननु षड्भिर्मसिोपवा
सैश्च यत्फलं परिकीर्तितं विष्णो नैवेद्यशिक्थेन तत्फलं भुंजतां कला वित्यादिवाक्येन फ-
लाधिक्यात् नैवेद्यशिक्थग्रहणाच्चैकादश्यामपि विष्णोः प्रसादान्नस्य भोक्तव्यं प्राप्तमि
ति चेन्न प्रसादान्ननिषेधविशेषवाक्यश्रवणात्तत्त्वान्यदिवसविषयं न त्वेकादश्याः तन्नि

निर्क

७

षेधवाक्यं दर्शयति प्रसादान्नसदाग्राह्यमेकादश्यां न नारद रमादिसर्वदेवानां मनुष्याणां
तुकाकथा इति महाभारतेश्रीकृष्णवचनं वैष्णवो यदि भुंजीत त्वेकादश्यां प्रसादधीः वि
ष्णोरर्चविध्यात्तस्य नरकं घोरमाप्नुयात् इति श्रीनारदवचनं च ननु पारणो मरणो नृणां ति
थिस्तात्कालिकी स्मृतेति नारदीये वसिष्ठवाक्यादेकादश्यामपि पितृश्राद्धे प्राप्ते श्राद्धं क
र्तव्यमिति चेन्न तत्र याणां नरकसाधकत्वात्त्याज्यमेव तदुक्तं ब्रह्मवैवर्ते ये कुर्वन्ति मही
पालश्राद्धमेकादशी दिने त्रयस्ते नरकं यांति दाता भुक् पितरस्तथा इति ननु तर्हि श्राद्ध
लोपः स्यात्किमिति चेदुच्यते एकादश्यां यदारामश्राद्धं नैमित्तिकं भवेत् तद्दिनं तु परित्य
ज्यद्वादश्यां श्राद्धमाचरेदिति पादो एकादश्यां तु प्राप्तायां मातृपित्रोर्मृताहनि द्वादश्यां
तत्प्रदातव्यं नोपवासदिने क्वचित् गर्हितान्नं च नाभंति पितरश्च दिवौ कस इति तत्रैवोत्तर-
खंडे एकादशी यदानित्याश्राद्धं नैमित्तिकं भवेत् उपवासं तदा कुर्याद्वादश्यां श्राद्धमाचरेदिति
स्कांदे पित्रोः श्राद्धं प्रकुर्वीत नैकादश्यां द्विजोत्तम द्वादश्यां तत्प्रकुर्वीत नोपवासदिने क्वचि

ब्रनि.

७

दिति हारीतस्मृतौ यत्तु उपवासोयदानित्यः आह्वनैर्मित्तिकं भवेत् उपवासंतदाकुर्यादा-
घ्रायपितृसेवितमिति वाराहे उक्तं तत्त्ववैष्णवविषयं तच्चोक्तं श्रीनारदेन कव्यमाघायकु-
र्वेतिवैष्णवागमवर्जिताः पापान्नैः पितृवंचकास्त्वेकादश्यां नवैष्णवा इति किंच य एवं
मुनिशार्दूलशोधयित्वादिनत्रयं करोति कारयित्वा तु जानीहि सोच्युतः स्वयमिति स्कान्दो-
क्तं स्तिथित्रयशोधनस्यावश्यकत्वाद् दशम्यां नवमीवैधेप्येकादशीत्याज्या तच्चोक्तं पाद्रे
नवमीदृश्यते चापि दशमी नैव दृश्यते उपोष्याद्वादशी शुद्धात्रयोदश्यां तु पारणमिति इत्ये-
वाभिप्रेत्य श्रीमन्नारदपंचरात्रे दशमीदूषिते शुद्धं संपूर्णं देहदूषणं तस्माच्छुद्धासमारा-
ध्यादेहशुद्धिविधायिनी इति शोधनविवेकमुक्त्वा तन्नियमानाह कांस्यं मांसं मसूरं च-
क्षौद्रं चानृतभाषणं पुनर्भोजनमध्वानंदशम्यांदशवर्जयेदिति स्कान्दे तथा श्रीनारदः
कांस्यं मांसं मसूरं च पुनर्भोजनमैथुनं द्यूतमत्यंबुपानंच दशम्यांसप्तवर्जयेदिति तथामा-
तस्ये कांस्यं मांसं स्फुराक्षौद्रं तैलं वितथभाषणं व्यायामंच प्रवासंच दिवास्वापंच मैथुनम्

निर्दि

८

शिलापिष्टं मञ्जरं च द्वादशैतानि संत्यजेत् दशम्यामेकभुक्तं च कुर्वेति विजितेन्द्रिया इति तथा
नारदीये रुक्मांगदः अष्टवर्षाधिको बालो ह्यशीतिर्न हि पूर्यते यो भुङ्क्ते मामकेराष्ट्रे दंडयो सो द
स्युवद्भवेत् प्रातर्हरिदिनं लोकास्तिष्ठध्वं चैकभोजनाः अक्षरगणाः सर्वे हविष्यान्ननिषेच
णाः अवनीतल्पशयनाः प्रियासंगविवर्जिताः स्मरध्वं देवदेवेशपुराणं पुरुषोत्तमं सकृद्भो
जनसंयुक्ता द्वादश्यां च भविष्यथ इति क्षारगणाः स्मृतौ तिलमुद्रादृते शिल्प्यं शस्यंगोधूम
कोद्रवाः चर्मकं देवधान्यं च एष क्षारगणाः स्मृत इति हविष्यान्नं पाप्मे हैमंतिकं सिताश्विन्यं
धान्यं मुद्रास्तिलायवाः कलायकं गुनीवारावास्तुकं हिलमोचिका षष्टिका कालशाकं च मू
लकं क्रमुकेतरत् कंदः सैंधवसामुद्रेलवणोदधिसर्पिषी पयोऽनुहृतसारं च पनसाम्बह
रीतकी पिप्पली जीरकं चैव नागरंगकचिंचिणी कदली लवली धात्री फलान्यगुडमैक्षवम्
अतैलपक्कं मुनयो हविष्यान्नं प्रचक्षते इति किंच गृह्णीयान्नियमं पूर्वं दंतधावनपूर्वकं नि
यमात्फलमाप्नोति नश्चेयो नियमं विना इति स्कांदोक्तेर्नियमस्यावश्यकत्वान्नियमविधिं दर्श

ब्र. नि.

८

यतितद्वाक्येन आदौगुरुगृहेगत्वापश्चान्नियममाचरेत् स्वशिरःपादयोःकृत्वापादौस्पृ-
ष्ट्वाचमौलिना कृतांजलिपुटोभूत्वाश्रीगुरुंप्रार्थयेत्ततः नियमंदेहिभोस्वामिन्नेकादश्यां
ममप्रभो इतिगुरुक्तमंत्रेणस्वीकुर्यान्नियमंस्फुधीरिति संकल्योमंत्रः दशमीदिनमारभ्य
करिष्येहं व्रतंतव त्रिदिनंदेवदेवेशानिर्विघ्नंकुरुकेशव इतिदशमीकृत्यमुक्त्वाएकादशीकृ-
त्यमाह उपवासेतथाश्नाद्धेनरवादेदंतधावनम् दंतानांकाष्ठसंयोगेहंतिसप्तकुलानिवै इति
स्कांदेनिषेधवाक्यं अलाभेवानिषेधेवाकाष्ठानांदंतधावनं पर्णादिनाविशुद्धेतजिह्वो
ह्लेरवःसदैवहि इतिस्मृती विधिवाक्यंच तद्वयमप्यवैष्णवविषयं वैष्णवविषयेतुकाष्ठे
नदंतधावनस्यनित्यत्वात्तदकृतेभगवत्पूजनानधिकारत्वाच्च तच्चोक्तंवाराहेश्रीहरिणा
दंतकाष्ठमरवादित्वायोमांसमुपसर्पति सर्वकालकृतंकर्मतेनैकेनचनश्यति रात्रिनयेत्ततः
पश्चात्मातःस्नायात्समाहितः उपवासंतुसंकल्यमंत्रपूतंजलंपिबेदिति स्कांदोक्त्या साधा-
रणक्रमोदर्शितः विशेषतःश्रीकृष्णार्चकस्यक्रमंदर्शयति श्रीमार्कंडेये अष्टाक्षरेणमंत्रेणत्रि

निक

९

जप्तेनाभिमंत्रितम् उपवासफलप्रेप्सुःपिवेत्तोयंसमाहितः कृष्णार्चनंततःकृत्वापुष्पांज-
लिमथापिवा संकल्पमंत्रमुच्चार्यदेवायविनिवेदयेत् संकल्पमंत्रः एकादश्यांनिराहारो
भोक्षेहंद्वादशीदिने निवेदयामिदेवेशानिर्विघ्नंकुरुकेशवेति विद्धैकादश्यांतुदशमी
कृत्यंसंकल्प पूजनादिकंकुर्यान्नित्वेकादशीकृत्यंतस्मिन्तन्निषेधश्चवणात् तच्चोक्तं
श्रीमच्चतुःसनेन दशम्याःसंगदोषेणचार्द्धरात्रात्परेणानु वर्जयेच्चतुरोयामान्संकल्पा-
र्चनयोःसदेति तथानारदीयेश्वीनारदेन पूर्व्याःसंगदोषेणैकादश्याःस्नानपूजने व
र्जयंतिनिशाःपूर्वांनूयामांश्चचतुरोद्विजाः तदूर्ध्वंस्नानपूजादिकर्तव्यंतदुपोषितैरिति स्ना
नकरणविधिस्तुदेवलेनदर्शितः गृहीत्वौदुंबरंपात्रंवारिपूर्णमुदङ्मुखः उपवासंतुगृ
हीयाद्यद्वासंकल्पयेद्बुधः इति उपवासस्वरूपमाह बृहवसिष्ठकात्यायनविष्णुधर्मो
त्तरेषु उपावृतस्यपापेभ्योयस्यवासोगुणैःसह उपवासःसविज्ञेयोनोपवासस्तुलंधना
दिति वर्जनीयानिचतत्रैव विहितस्याननुष्ठानमिंद्रियाणामनिग्रहः निषिद्धसेवनंनि

ब्र.नि.

त्यं वर्जनीयं प्रयत्नत इति गुणास्तु विष्णुधर्मोत्तिरे तज्जप्यंतज्जपध्यानंतत्कथाश्रवणादि
कं तदर्चनंचतन्नामकीर्तनश्रवणादयः उपवासकृतो ह्येते गुणाः प्रोक्ता मनीषिभिः उपवासो
हरियस्तु भक्त्या ध्यायति मानवः तज्जप्यजापीतकर्मरतस्तद्रतमानसः निष्कामो दैत्यव
द्ब्रह्मपदमाप्नोत्यसंशय इति व्रतदूषकानि कुमार आहुः असकृज्जलपानाच्च सकृत्तांबू
लभक्षणात् उपवासो विदुष्येत दिवा स्वापाच्च मैथुनादिति तथा देवलः ब्रह्मचर्यमहिंसा
च सत्यमामिषवर्जनम् व्रतचैतानि चत्वारि चरितव्यानि नित्यशः अदूषकानि व्यासः पुष्पालं
कारवरत्राणि गंधकत्कानुलेपनम् उपवासेन दुष्येत दंतधावनमार्जनमिति व्रतोपयोगीनि म
हाभारते अष्टौ तान्यव्रतघ्नानि आपो मूलं फलं पयः हविर्ब्राह्मणकाम्याच गुरोर्वचनमौषध
मिति तत्र रात्रौ जागरणं कुर्यात् तदुक्तं ब्रह्मांडे एकादश्यां जनो विष्णो रात्रौ पूजां स्वभक्तितः
कुर्याज्जागरणं विष्णोः पुरतो वैष्णवैः सहेति जागरणलक्षणं तु स्कांदे शृणु नारद वक्ष्यामि-
जागरणस्य हिलक्षणं येन विज्ञानमात्रेण दुर्लभो न जनार्दनः गीतं वाद्यं च नृत्यं च पुराणप

ठनंतथा धूपंदीपंचनैवेद्यं पुष्पगंधानुलेपनं कलमर्घ्यं च श्रद्धा च दानमिंद्रियसंयमम् सत्वा
 न्वितं विनिर्द्वंद्वं च सुदान्वितं क्रियान्वितम् साश्चर्यं च सहोत्साहं पापालस्यादिवर्जितम् प्रदक्षि
 णासुरसंयुक्तं नमस्कारं पुरःसरम् नीराजनसमायुक्तमनिर्विण्णेन चेतसा यामेयामे महाभागं
 कुर्यादारात्रिकं हरेः षड्विंशगुणसंयुक्तमेकादश्यांतु जागरम् यः करोति नरो भक्त्या न पुनर्जी
 यते भुवि इति तस्यान्वयमुरवेन कर्तव्यं दर्शयति स्तुवंति च प्रशंसंति जागरं च क्रधारिणः
 नित्योत्सवो भवेत्तेषां जन्मानि दशपंचचेति ब्रह्मांडे अलाभे वाचकस्याथ गीतं नृत्यं तु
 कारयेत् वाचके सति देवेशि पुराणं प्रथमं पठेत् अश्वमेधसहस्रस्य वाजपेयायुतस्य च पु
 ण्यं कोटिगुणं गौरिविष्णोर्जागरणोक्तं पितृपक्षे मातृपक्षे भार्यापक्षे च भामिनि कुला
 न्युद्धरते तानि कृते जागरणो हरेः ब्राह्म्यं पदं मदीयं च सत्यं वै तस्य वैष्णवं यः प्रबोधयते लो
 कान् विष्णोर्जागरणो रतः मनिं प्रयच्छते यस्तु हरे जागरणं प्रति षष्टिवर्षसहस्राणि श्वेत
 द्वीपे च सेन्नरः यत्किंचिद्विद्यते पापं सप्तजन्मनि मानवैः कृष्णस्य जागरे सर्वं रात्रौ दहति

पार्वति यावत्पादानिकुरुतेकेशवायतनं प्रति अश्वमेधसमानि स्युर्जागरार्थं प्रपद्यतः पा
दयोः पतितं यावद्दूरायाः पांसुगच्छतां तावद्द्वर्षसहस्राणि जागरीवसते दिवि तस्माद्गृहा
त्प्रगंतव्यं जागरे माधवस्य तु गवां कोटिसहस्राणि स्वर्णमैरुशतानि च दत्वा यत्फलमाप्नो
तितत्फलं जागरे हरेरिति ब्रह्मांडे ब्राह्म्ये पि शिवः द्वादश्यां जागरे विष्णो यैः कृतं पुष्पमंडपम्
प्रतिपुष्पं फलं तेषां वाजिमेधसमं प्रिये द्वादश्यां कृष्णभवनं कदलीस्तंभशोभितम् ये कुर्वन्ति
हरिस्तेषां स्वकीयं यच्छते पदम् दीपदानं प्रकुर्वन्ति जागरे केशवस्य हि तैर्ध्वस्ततिमिरंगौरि
यांति विष्णोः परंपदम् अप्रेरितः स्वयं भक्त्या गीतं नृत्यं करोति यः जागरे पद्मनाभस्य प्रे
रित द्विगुणं फलं कुर्वन्ति मुनयो नित्यमृषयो देवतादयः जागरं पद्मनाभस्य किन्नकुर्व
न्ति मानवाः यो नृत्यति ब्रह्मात्मा कृत्वा वै करताडनम् गीतं कुर्वन्सुरवेनापि दर्शयन्कीर्तु
कान्बहून् पुरुतो वासुदेवस्य रात्रौ जागरणो स्थितः दर्शयन् विविधान् नृत्यान् स्वेच्छालापान्
करोति वै भावैस्ते स्ते नरो यस्तु कुरुते जागरे हरेः निमिषे निमिषे पुण्यं तीर्थं कोटिसमं स्पृ

तमित्यादि तथाप्रल्हादसंहितायां यानिकानिचपापानिब्रह्महत्यादिकानिच कृष्णजाग
रणोत्तानिविलयंयांतिरवंडशइति अन्ययमुत्काव्यतिरेकं दर्शयति ब्रह्मांडे ब्रह्मा स्तुवंति
न प्रशंसंति येन राजागरं हरेः नोत्सवश्च भवेत्तेषां गृहे जन्मनिसप्तचेति तथास्कांदेशिवः
प्रयात्येकादशीयेषां कलौ जागरणां विना ते विनष्टानसंदेहो यस्माज्जीवितमध्रुवं उद्धृतं
नेत्रयुग्मं च दत्वा वै हृदये पदम् अंतकाले यमालये तेषां दूतैर्भविष्यति कृतं येनैव पश्यं
ति पापिनो जागरं हरेः मूकवत्तिष्ठते यो वै गानं पाठं करोति न सप्तजन्मनि जायते मूकास्तु
जागरे हरेः पंगुत्वं तस्य जानीयात्सप्तजन्मनि पार्वति यो न नृत्यति मूढात्मा पुरतो जागरे ह
रेः संप्राप्ते वासरे विष्णो र्येन कुर्वति जागरम् अश्रयते सुकृतं तेषां वैष्णवानां च निंदया का
मार्थसंपदः पुत्रकीर्तिलोकाश्च शाश्वताः यज्ञायुतैर्न लभ्यन्ते द्वादशी जागरं विना मतिर्न
जायते यस्य द्वादश्यां जागरं प्रति न हितस्याधिकारोस्ति पूजनं केशवस्य तु प्रवासे न त्य
जेद्यस्तु पथि खिन्नोऽपि पार्वति जागरं वासुदेवस्य द्वादश्यं च समे प्रिय इत्यादि विद्वैकाद

श्यांतुदशमीनिमित्तोत्सवंकर्तव्यं नत्वेकादशीनिमित्तपूजनजागरणादिकंतत्कृतेतद्वैफ-
ल्यश्रवणात् तच्चोक्तंस्कांदेशिवेन उपोषणदिनेविद्धेजागरैःपूजनंहरेः वृथादानादिकंस-
र्वकृतघ्नेसुकृतंयथा उपोषणदिनेविद्धेप्रारंभेजागरेसति विहायस्थानंतत्कृष्णःशापंद-
त्वाप्रगच्छति अविद्धेवासरेविष्णोर्येकुर्वीतिप्रजागरं तेषांमध्येप्रहृष्टःस नृत्यंतुकुरुतेह-
रिरित्यादि तत्रजागरणेदर्शनाधिकारिणोदर्शयति तत्रब्रह्माशिवश्चंद्रःशक्राद्यादेवता-
गणाः नित्यमेवसमायांतिजागरेकृष्णवल्लभे ऋषयोदेवताद्यास्तुव्यासाद्यामुनयस्त-
था अहंतत्रप्रगच्छामिकृष्णपूजारतःसदा तत्रकाशीपुष्करंचप्रयागंनैमिषंगया शालि-
ग्राममहाक्षेत्रमव्युदारण्यमेवच सौकरंमथुरातत्रसर्वतीर्थानिचैवहि एकादश्यांदिज-
श्रेष्ठागच्छंतैकृष्णजागरे इत्यादिब्रह्मांडेशिववाक्यंजागरणाधमंदर्शयति परापवादयु-
क्तंतुमनःप्रशमवर्जितं शास्त्रहीनंचगांधर्वतथादीपविचर्जितम् शक्त्युपचाररहितमु-
दासीनंसनिद्रकं कलियुक्तंविशेषेणजागरंनवधाधममिति तत्रैव जागरणोत्तमंचतत्रैव

सशास्त्रजागरंयच्चनृत्यगांधर्वसंयुतं सवाद्यंतालसंयुक्तं सदीपंसाधुभिर्युतं उपचारैश्चसं
युक्तंयथोक्तैर्भक्तिभावितैः मनसंतुष्टिजननं समुदंलोकंरंजनं गुणैरुरुभिरपापैस्नीर्थ-
वासेनतस्यकिमित्यादि अत्रवर्णाश्रमाणांसामान्येनविशेषेणवाधिकारः इत्याकांक्षाया
माह तन्माहात्म्यद्योतकवाक्येषुविशेषवर्णाद्यऽनभिहितत्वात्तत्रसर्वेषामेवाधिकारः त
दुक्तोब्राह्मे ब्राह्मणाःक्षत्रियावैश्यास्त्रियःशूद्राश्चजागरे हीनवर्णांत्यजाश्चैवराक्षसादे
त्यदानवाः प्राप्तास्तेपरमंस्थानंश्रीविष्णोजगिरेकृते इति इत्येकादशीकृत्यं अथद्वादशी
कृत्यमाह प्रातःस्नात्वाहरिंपूज्यउपवासंसमर्पयेत् अज्ञानतिमिरांधस्यव्रतेनानेनकेशव
प्रसीदसुमुखोनाथज्ञानदृष्टिप्रदोभव पारणंतुततःकुर्याद्यथासंभवमग्रतः अतउर्ध्वंय
थेष्वं वैविचरेत्तुयथारुचि इतिकाल्यायनस्मृतौ यद्यतिह्रस्वेष्टृद्धौवाद्वादश्यांसत्यांतदाक
यारीत्यापारणंकर्तव्यमित्याकांक्षायांनारसिंहवाक्येनतद्वीतिंदर्शयति अत्मायामथवि
प्रेद्रद्वादश्यामरुणोदये स्नानार्चनक्रियाकार्यादानहोमादिसंयुता त्रयोदश्यांतुशुद्धा

यांपारणोपृथिवीफलं सर्वयज्ञाधिकंवापिनरःप्राप्नोत्यसंशयः एतस्मात्कारणाद्विप्र
प्रत्यूषेस्नानमाचरेत् पितृतर्पणसंयुक्तंस्वत्यांद्दृष्ट्वैवद्वादशीमित्यादि यदिकिंचित्रयोद
श्यांद्वादशीचोपलभ्यते द्वादश्यांपारणंतत्रवर्जयित्वात्रयोदशीमिति श्रीमत्कुमारोक्ते
द्वादश्यांकिंचिद्विद्यमानायांपारणंतदारात्रावेवस्नानादिकं कर्तव्यं तत्संमततद्वाक्यंदर्श
यति दिनकर्मदिनेसर्वकर्तव्यंयदितद्दिनम् नैवसिद्धिमवाप्नोतितदारात्रौविधीयते
इत्यादिशारदापुराणे अत्रश्रीमदाचार्याणांसिद्धान्तमाह एकादशीव्रतेविद्धेकचिद्द्वाद
शीव्रते किंचिच्छिष्टत्रयोदश्यांनद्वादशीमतिक्रमेदिति अयमेवभविष्ये श्रीवेदव्यासे
नदृढीकृतः सर्वाप्यौदयिकीयाह्याकुलेतिथिरूपोषणे निंबार्कभगवान्येषांवांछि-
तार्थप्रदायक इतिद्वादश्याअभावेतुनारसिंहोक्तवाक्यमेवसंगच्छते त्रयोदश्यांतु-
शुद्धायांपारणोपृथिवीफलम् सर्वयज्ञाधिकंवापिनरःप्राप्नोत्यसंशय इति अत्रनिषेधो
ब्रह्मांडे कांस्यंमांसंस्कराक्षौद्रंलोभंवितथभाषणम् व्यायामंचप्रवासंचदिवास्वप्नमथां

जनम् शिलापिष्टं मसूरं च द्वादशीतानि वैष्णवः द्वादश्यां वर्जयेन्नित्यं सर्वपापैः प्रमुच्यते इ
 ति सायमाद्यंतयोरहोः सायंप्रातस्तु मध्यमे उपवासफलप्रेप्सुर्जह्याद्भक्तचतुष्टयमिति-
 स्कांदोक्तेरुक्तनिषेधांश्च वर्जयित्वा पारणं कुर्यात् इति द्वादशीकृत्यं श्रीभानुनंदिनीश्या
 मांकिशोरं नंदनंदनम् तदंघ्रिदास्यलाभाय वंदे हं करुणामयम् १ इति श्रीमत्परमवैष्ण
 वाचार्यश्रीमन्निंबादित्यप्रतानुयायिश्रीमत्तुलारामाभिधाविदितचरणचिंतकेन धनी-
 रामेण कृतायां नैव्यव्रतसिद्धांतज्योत्स्नायां द्वादशव्रतोत्सवसामान्यविधिर्नाम पूर्वोद्धा
 सः समाप्तः ७ नत्वाचराधिकां कृष्णांगुरुंगुरुपरंपराम् मासानां सुविधिर्यत्र द्वि
 तीयोद्धासमारभो १ तत्र श्रीमद्राधादामोदरात्मकयुगलार्चनस्य विशेषत्वात् सर्वमास
 फलाधिक्यान्निंबाकर्णुयायिनां सुवैष्णवानां प्रमोदकत्वाच्च तावत्कार्तिक्यकृत्यमनुव
 र्णयति कार्तिके तु विशेषेण कृष्णभक्तो यजेद्भरिम् श्रीराधायास्तथासेवामिच्छन्भ-
 क्तो भजेच्च तामित्यर्थं पंचके श्रीमदाचार्यवर्याणां मुक्तिः तद्भक्तस्य नित्यतां व्यतिरेकमुखे

नदर्शयति दुष्प्राप्यमानुषं जन्मकार्तिकोक्तेचरेन्नहि धर्मधर्मभृतांशेषु सगच्छेन्नरकंध्रु-
चम् नियमेन विना विप्रकार्तिकं यः क्षिपेन्नरः कृष्णः पराङ्मुखस्तस्य यस्मादूर्जस्य बल-
भः स ब्रह्महासगोघ्नश्च स्वर्णस्तेयी महानृती न करोति मुनिश्च षोडशो नरः कार्तिके व्रतम्
व्रतं तु कार्तिके मासि यदानकुरुते गृही इष्टापूर्तादिकं नश्येद्यावदाभूतनारकी यतिश्च
विधवान्चैव विशेषेण त्वनाश्रमी कार्तिके नरकं याति ह्यकृत्वा वैष्णवव्रतम् पापपुंजाः क-
लौ ज्ञेयानते मर्त्यामिहामुने वैष्णवारव्यं व्रतं ये स्तु न कृतं कार्तिके शुभे सप्तजन्मार्जितं पुण्यं
वृथा भवति नारद अकृत्वा कार्तिके मासे वैष्णवव्रतमुत्तमं इति स्कांदे व्यतिरेकमुत्कात-
न्माहात्म्यं चान्वयमुरवे न दर्शति एकतः सर्वतीर्थानि सर्वयज्ञाः सदक्षिणाः कार्तिकस्य-
तु मासस्य कोट्यंशमपि नार्हति स्रवर्णमेरुतुल्यानि सर्वदानानि चैकतः एकतः कार्ति-
को वत्स सर्वदा केशवप्रियः यत्किंचिद्विक्रियते पुण्यं विष्णुमुद्दिश्य कार्तिके तदक्षयं भवेत्स-
र्वसत्योक्तं तव नारद वाराणस्यां कुरुक्षेत्रे नैमिषे पुष्करेर्बुदे गत्वा फलं यदाप्नोति व्रतं क-

त्वातुकार्तिके इति स्कांदे तत्र कर्तव्यं दर्शयति स्कांदे साधुसेवागचांशः कथाविष्णोस्त
 थार्चनम् जागरं पश्चिमेयामेदुर्लभं कार्तिके कलौ मालतीकेतकीपत्रं तुलसीद्विविधामुने द
 दातिकात्तिके मासि दीपदानमहर्निशं दुर्लभं वैष्णवंशास्त्रं वैष्णवैः सहसत्कथा जन्मको
 टिसहस्रैस्तु मानुष्यं प्राप्य दुर्लभं कार्तिके चार्चितो विष्णुस्त्यक्तांते यमयातनम् संनिह
 त्य कुरुक्षेत्रे राहुग्रस्ते दिवाकरे सूर्यचारेण यः स्नाति तदेकाहेन कार्तिके तुलसीपत्रलक्षे
 ण कार्तिके योर्चयेद्धारिम् पत्रे पत्रे मुनिश्चैष्ठमौक्तिकं लभते फलं यः पठेत्प्रयतो नित्यं श्लो
 कं भागवतं मुने अष्टादशपुराणानां कार्तिके फलमाप्नुयात् मालतीमालयायेन कार्ति
 के पुष्पमंडपम् कृतं विष्णुगृहे रम्यं परमं विहितं फलम् अगस्त्यकुसुमैर्देवैर्चयेच्च यं ति
 जनार्दनम् देवर्षेर्दर्शनात्तेषां नरकाग्निः प्रशाम्यति तुलसीदलपुष्पाणिर्ये यच्छंति जना
 र्दने कार्तिके सकलं वत्सपापं जन्मायुतंदहेत् दृष्टास्पृष्टाथवाध्याता कीर्तितानमितास्तुता
 रोपितासिंचितानित्यं पूजिता तुलसीशुभा नवधा तुलसीभक्तिये कुर्वति दिने दिने युगकोटि

सहस्राणितेवसंतिहरेर्गृहे कार्तिकेपश्चिमेयामस्तवगानं करोति यः वसतेश्वेतद्दीपेतुपितृ
भिः सह नारद विष्णोर्नैवेद्यदानेन कार्तिके शिष्यसंख्यया युगानिवसते स्वर्गं तावन्ति मु
निसत्तम प्रदक्षिणां यः कुरुते कार्तिके विष्णुसद्यनि पदे पदेऽश्वमेधस्य फलभागी भवे
न्नरः कुरुते दंडवन्नतिकार्तिके भक्तिभावितः रेणुसंख्यावसेत् स्वर्गं मन्वन्तरशतं नरः गी
तवाद्यंच नृत्यंच कार्तिके पुरतो हरेः यः करोति नरो भक्त्या लभते चाक्षयं पदम् बहुवर्तिसमा
युक्तं ज्वलंतं केशवोपरि कुर्यादारात्रिकं यस्तु कल्पकोटिदिवं वसेत् मामूढगच्छ मथुरां मा
प्रयातंतथा बुद्धं दीपदानेन देवस्य सर्वफलमवाप्स्यसि कार्तिके दीपदानेन यस्तोषयतिके
शवम् घृतेन दीपकोयस्तु तिलतैलेन वा पुनः ज्वलते मुनिशार्दूलस्य श्वमेधैस्तु तस्य किम्
सरोरुहाणितुलसीमालतीमुनिपुष्पकम् कार्तिके दीपदानं च सर्वदा केशवप्रियम् यो द
दाति गवां कोटिं सवत्सां क्षीरसंयुताम् हरेः शिरवरदीपस्य कलां नार्हति षोडशीम् दीप
पंक्तेभ्यश्च रचनां सबाह्याभ्यन्तरं हरेः विष्णोर्विमाने कुरुते स नरः शंखचक्रधृक् दिवि दे

निर्क
१५

वानिरीक्षन्ते विष्णुदीपप्रदं नरम् कदा भविष्यत्यस्माकं संगमः पूर्वकर्मणा इति कर्तव्यम्
त्काव्यतिरेकान्वयाभ्यां हेयत्वं च दर्शयति स्कांदे परान्नं परवस्त्रं च परवादं परांगनाम्
सर्वदा वर्जयेत्प्राज्ञः कार्तिके तु विशेषतः तैलाभ्यंगं तथा शय्यां परान्नं कांस्यभोजनं का
र्तिके वर्जयेद्यस्तु परिपूर्णव्रती भवेत् संप्राप्तं कार्तिके दृष्ट्वा परान्नं यस्तु वर्जयेत् दिने दिने
सकृच्छस्य फलमाप्नोत्यसंशयम् पवृत्यानां तु भक्षाणां कार्तिके नियमे कृते अवश्यं विष्णु
सान्निध्यं दुर्लभामुक्तिराप्यते इति तद्व्रतविधिं दर्शयति विष्णुरहस्ये आश्विनस्यामले प
क्षे एकादश्यामुपोषितः व्रतमेतत्तु गृहीयाद्यावत्त्रिंशदिनानितु पादमेव आश्विनस्य तु
मासस्य या शुक्लेकादशी भवेत् कार्तिके नियमं तस्यां व्रते कुर्यादतंद्रितः रात्र्यां तु यौ श
शेषायामुत्तिष्ठेत्सर्वदा व्रती नैर्ऋतिं च व्रजेद्रामाद्वह्निस्सोदकभाजनः दिवासंध्ययो क
र्णस्थि ब्रह्मसूत्र उटङ्चुरवः अंतर्द्वाय नृणैर्भूमिं शिरः प्रावृत्य वाससा वक्त्रं नियम्य यत्नेन
शीघ्रं नोच्छ्वासवर्जितः कुर्यान्मूत्रपुरीषे च रात्रौ च दक्षिणामुखः उत्थायोऽतंद्रितः शौचं

ब्र-नि

१५

कुर्याच्छुद्धोद्धतेर्जलैः गंधलेपक्षयकरं यथासंख्यमृदाशुचा एकालिंगे गुदेति स्त्रस्तथा
वामकरे दश उभयोर्हस्तयोः सप्ततिस्त्रस्तिस्त्रस्तुपादयोः तथा ब्रह्मवैवर्ते ब्रह्मरवंडे ए
कालिंगे गुदेति स्त्रस्तथा वामकरे दश उभयोः सप्तदातव्याः पादौषष्ठेन शुद्धतः पुरीषशौ
चं विप्राणां गृहीत्वा मृदमेव च शौचं क्षत्रविशोश्चैवं द्विजानां गृहिणां समं द्विगुणं वैष्णवा
दीनां मुनीनां परिकीर्तितं न्यूनाधिकं न कर्तव्यं शौचशुद्धिर्मभीप्सतामिति आचमनप्रका
रं दर्शयति हारीतस्मृतौ आजंघान्मणिबंधात्तु प्रक्षाल्य शुभवारिणा उपविष्ट इशुचौ
देशोपवित्रपाणिराचमत्प्रसृतिस्थेन वारिणा त्रिःप्राश्यां गुष्ठमूलेन द्विरुन्मृज्य कपोलकौ
मध्यमांगुलिभिः पश्चाद्दिशोऽष्टमामृजेत्तथा नासिकोष्ठांतरं पश्चात्पूर्वांगुलिभिरेव च पा
दौहस्तौ शिरश्चैव जलैरुन्मार्जयेत्ततः अंगुष्ठतर्जनीभ्यां तु स्पृशेत्तां नासिकां पुरा अंगु
ष्ठानामिकाभ्यां तु चक्षुः श्रोत्रे जलं स्पृशेत् कनिष्ठांगुष्ठेन नाभितलेन हृदयं ततः सर्वांगु
लीभिः शिरसि बाहुमूले तथैव च नामभिः केशवाद्यैश्च यथासंख्यमुपस्पृशेत् द्विराच

मनंतु सर्वत्र विण्मूत्रोत्सर्जनेत्रयम् सामान्यमेतत्सर्वेषां शौचं तु द्विगुणोदितम् आच-
 म्यातः परं मौनीदंतान्काष्ठेन शोधयेत् प्राङ्मुखो दङ्मुखो वापि कषायंतिक्तकंठकं क
 निष्ठाय मितस्थूलं द्वादशांगुलमायतम् बहुग्रंथिरहितं सौम्यं दंताग्रं तेन घर्षयेत् अन्हो
 द्वादशांगुलं वैवर्कं संशोधयेन्नरः मुखं संमार्जयित्वाथ पश्चादाचमनं चरेदिति तथा ब्रह्म
 वैवर्ते ब्रह्मरवन्दे आदौ षोडशांगुलं मुखं शुद्धिं विधाय च दंतकाष्ठेन दंतांश्च तत्पश्चात्परि
 मार्जयेत् पुनः षोडशांगुलं मुखं शुद्धिं समाचरेदिति नाडीद्वयावशिष्टायां रात्र्यां गच्छे
 ज्जलाश्रयम् तिलदर्भाक्षितैः पुष्पैर्गंधाद्यैः सहितः शुचिः मानुषदेवरवातेवानद्याम
 थच संगमे क्रमाद्दशगुणं स्नानं तीर्थेऽनंतफलं स्मृतं स्मृत्वा चराधिकाकृष्णो कुर्यात्सिं
 कल्पंततः परम् संकल्पमंत्रः कार्तिकेऽहं करिष्यामि प्रातः स्नानं जनार्दन प्रीत्यर्थं त
 व देवेश राधया सह माधव ध्यात्वा हं त्वां च देवेश जले स्मिन् स्नातुमुद्यतः तव प्रसा
 दात्पापं मे दामोदरविनश्यतु व्रतिनः कार्तिके मासि स्नातस्य विधिचन्मम गृहाणा-

र्घ्यमयादत्तं राधया सहितो हरे स्मृत्वा भागीरथीं विष्णुं शिवं सूर्यं जले विशेत् नाभि
मात्रे जले तिष्ठन् व्रती स्नायाद्यथाविधि इति पाद्ये ततो मौनेन स्तोत्रं पठन् गृहमागत्य
स्वसंप्रदायरीत्या द्वादशतिलकं कृत्वा श्रीराधिकाकृष्णयुग्मं प्रपूजयेत् दामोदराभि
धानेन यत्र संसेव्यते हरिः अनंतश्चेयसां भूमिः संसेव्यते राधिका चित्तः कार्तिके भगव
द्भक्तैः सोर्च्यते तु तथा सह एवं निःश्रेयसः पंथाय द्रोविंदपदार्चनं राधारमैव विज्ञेया
नापराक्वापि विश्रुता गोपाश्च गोपिकाश्चैव गावो यादवसंज्ञया कृष्णं सेवितुमा
याताः गोलोकादिव्यरूपिणः कृष्णसेवैव संसारे सारत्वेन निरूपिता तस्मात्का
र्तिकमासे स्मिन् राधा दामोदरौ भजेत् इति नारदपंचरात्रे सप्तत्रिंशत्पटले तथा पाद्ये
ततः प्रियतमा विष्णोराधिका गोपिकासु च कार्तिके पूजनीया च श्रीदामोदरसन्निधा
विति आदौ निजकरो सम्यक् स्रग्ंधार्घ्यैः प्रलिप्य प्रार्थना पूर्वकं श्रीमतीं राधिकां देवीं प्र
बोधयेत् प्रार्थना उत्तिष्ठोत्तिष्ठ भो राधेत्यजनिद्रां हरिप्रिये रासेश्वरि महादेवि श्री

दामोदरबलुभे प्रबुद्धायैश्वर्येदद्यात्तत्समयोचितं वसु मुखप्रक्षालनार्थयिस्फुगंधसल्लि
 लादिकम् मुखसंमार्जनार्थयिस्सूक्ष्मं वस्त्रं निवेदयेत् राधानिदेशमासाद्य भावनयात्
 दीरितः कृष्णं मृदंगमर्दनैः शनैः शनैः प्रबोधयेत् राधाकृष्णौ निषेवेत ततः ऐतिह्यरी
 तितः राधादामोदरावेवं संपूज्य प्रातरेव हि राधादामोदराष्टकं पठेद्द्रुद्रदयागिरेति ए
 वं व्रतविधिमुक्त्वा तत्र विशेषकृत्यमुपदर्शयति तत्र कृष्णाद्वादश्यां श्रीकृष्णादिनिजपर्यंता
 न्गुरुरन्त्रं प्रपूजयेत् तथा सांख्यायनः आविर्भावतिरोधानां ज्ञात्वा ज्ञात्वा तु तद्दिने गु
 रूणां कारयेदिति कार्तिके ज्ञस्तु वैष्णवीम् द्वादशीकृष्णपक्षस्य यावन्तो वैष्णवोत्तमा इ
 ति अथ तत्र कृष्णत्रयोदश्यां संध्यायां धर्मराजाय तन्मंत्रपूर्वकं दीपं दद्यात् मंत्रः पाद्मे
 मृत्युना पाशदंडाभ्यां कालः श्यामलया सह ऊर्जे कृष्णत्रयोदश्यां प्रीयतां दीपदानतः
 अथ कृष्णचतुर्दशीकृत्यं भविष्योत्तरे कार्तिकस्यासिते पक्षे चतुर्दश्यां विधूदये स्ना
 तव्यं तिलतेलेन नरैर्नरकभीरुभिरिति तत्रायं विधिः त्रयोदश्यां तु संध्यायां चक्रमर्द

कमपामार्गंतुंबीं कर्षितक्षेत्रलोष्टंचानयित्वास्थापयेत् चतुर्दश्यामत्युषसिनद्यादावर्द्ध
स्नानंकृत्वामंत्रं पठन् शीर्षोपरिताभ्रामयित्वा जले क्षिपेत् तन्मंत्रः पादौ सीतालोष्टसमा
युक्तंसकंदकदलान्वितम् हरपापमपामार्गभ्राम्यमाणः पुनः पुनः गृहीतमौषधीत्रयं
मंत्रेणानेन वैष्णवः अपामार्गमथोत्तुंबीं तृतीयंचक्रमर्दकं भ्रामयेत्स्नानमध्ये तं नरक
स्य क्षयाय वै इति सादिनद्वये क्लृप्तौ परैव चंद्रोदयश्चतुर्दश्यां वर्तते तु दिनद्वये तदाभ्यं
गं नरः कुर्यात्परेहनिविधूदये इति जनकोक्तेः दिनद्वयास्यर्शंतु गालवः दिनद्वये चतुर्द
श्यां नोदयश्च विधोर्यदि यामेभ्यंगंचतुर्दश्याः कुर्यादुषसिचाष्टमे इति अनर्केभ्युदि
ते कृष्णपक्षे चैव चतुर्दशी स्नात्वा संतर्प्य तु यमं सर्वपापैः प्रमुच्यते जीवत्पितापि कुर्वति
तर्पणं यमभीष्मयोरिति पाद्मोक्तेर्नित्यत्वात्तत्र यमतर्पणमपि कर्तव्यं तर्पणमंत्रस्तु भ
विष्योत्तरे यमाय धर्मराजाय मृत्यवे चांतकाय च वैवस्वताय कालाय सर्वभूतक्षया
य च औदुंबराय दध्माय नीलाय परमेष्ठिने वृकोदराय चित्राय चित्रगुप्ताय ते नमः इति

तत्ररात्रौ दीपदानं कुर्यात् तच्चोक्तं पादौ दीपदानं चतुर्दश्यां हरिदुर्गार्थमाचरेत् शास्त्रा-
 रुद्रैर्निहतानां तु पितृणामक्षयं भवेदिति अथामावस्याकृत्यं दर्शयति भविष्योत्तरे एवं
 प्रभातसमये त्वमावास्यां नराधिप कृत्वा तु पार्वणं श्राद्धं दधिक्षीरघृतादिभिः दीपान्द-
 त्वाप्रदोषेतुलक्ष्मीं पूज्य यथाविधि स्वलंकृतेन भोक्तव्यं सितवस्त्रोपशोभिना इति सा-
 परविद्दैवकार्य्यभिभूतविद्वानकर्तव्या दर्शपूर्णिकदाचन इति ब्रह्मवैवर्तकेः तत्संमत-
 वाक्यं च दिनावसाने क्षणमस्त्यमाचरेत् श्राद्धं विधायोल्मुकमेव कुर्यात् क्षये प्रवृद्धौ
 प्रतिपद्युपेतं दर्शितोये बलिपूजनं स्यात् श्राद्धे कृते शारदगामिदर्शितोल्मुकं दूषण-
 कृन्नराज्ये तदानिशिथे स्फुरशक्तिपूजा दर्शपिलोके श्वरसौरव्यदास्यादिति ज्योतिर्वि-
 दाभरणनिबन्धे इति निर्णयसामान्यकृत्यं दर्शयित्वा निंबार्कानुयायिनां विशेषकृत्य-
 माहुः श्रीमदाचार्यवर्याः द्वादशाहं हरेः पूर्वे राधाप्रबोधनं मतम् लोकशास्त्रप्रका-
 रेण प्रकुर्याद्द्वैष्यावोनरः दिवा तत्र न भोक्तव्यं विना बालातुरान्जनान् प्रदोषसमये राधां

पूजयेच्चयथाक्रममिति तत्रयथाशक्त्युपचारेणजागरणोत्सवंकृत्वाश्रीराधाकृष्णयो
रग्रेदीपदानंकुर्यात् अग्निर्ज्योतीरविर्ज्योतिश्चांद्रो ज्योतिस्तथैवच उत्तमःसर्वज्योतीनां
दीपोयंप्रतिगृह्यतामिति तत्रप्रतिपदिप्रातःकालेगोवर्द्धनंगोविंदंचपूजयेद्रूपयेच्च तच्चो
क्तंपादो गोवर्द्धनहरेःपूजागोमहिष्यादिपूजनं भूषणीयास्तथागावःपूज्याश्चाबाह्यदे
वता इति पूजामंत्रस्तत्रैव गोवर्द्धनधराधारगोकुलत्राणकारक कृष्णबाहुकृतोच्छ्रा
यगवांकोटिप्रदोभव इति गोपूजामंत्रस्तु लक्ष्मीयलोकपालानांधेनुरूपेणसंस्थिता
घृतंवहति यज्ञार्थेममपापंव्यपोहतु इति कृत्वापूजागवांताभ्योयासदत्त्वानमेच्चताः
अन्नकूटंधनाधिक्येकृत्वागोवर्द्धनात्मने श्रीकृष्णायसमर्पयेत्कृष्णसंतोषकारकमि
ति श्रीमदाचार्यवाक्यं तथापद्मे गोवर्द्धनमखोरम्यःकृष्णसंतोषकारकः करणीयः
स्वभूयस्तेकृष्णप्रीणनतत्परैरिति प्रकारांतरमपिपादो मथुरायांतथान्यत्रकृत्वागोव
र्द्धनंगिरिम् गोमयेनततःस्थूलंततःपूज्योगिरिर्यथेति गोमयेनस्थूलपर्वताकारंकृत्वा

व्यंजनादिभिः पूजयेत् तच्चोक्तं श्रीमदाचार्यवर्यैः अन्यत्र तु मथुरायां विधाय गोमयेन हि
 गोवर्द्धनं स्फुपूजयेन्नानाव्यंजनराजिभिरिति पूजाकालोभिहितः स्कंदपुराणे प्रातर्गोवि-
 र्द्धनं पूज्य धूतं चाग्निसमाचरेत् भूषणीयास्तनो गावः पूज्याश्चावाहदां हना इति किय-
 म्मितः प्रातःकाल इत्याकांक्षायां तदुच्यते भास्करोदयमारभ्य यावत्तु दशनाडिकः प्रातः
 काल इति प्रोक्तः स्थापनारोपणादिष्विति विष्णुधर्मोत्तरे अथ तद्दिनं निर्णीयते विद्धा
 धिकदिनद्वये कर्मकालव्याप्तौ तु परैव तिस्रो ह्येताः पराः प्रोक्तास्तिथयः कुरुनंदन का-
 र्तिक्या श्वयुजे मासि चैत्रे मासि च भारतेति भविष्योक्तेः विद्धाधिके समे न्यूनं च द्विती-
 यायां तु नदिनक्षयनिमित्तदोषोदयः तत्र फलविशेषश्च वणात् शिवरहस्ये प्रतिपदिव
 से कुर्यात् पूजां गोवर्द्धनस्य च पूर्वविद्वानकर्तव्याया च दृश्यादिनद्वये नंदायामेव मोदमा-
 ना भद्रानष्टा प्रजायते पूतं भवति तद्वर्षं राज्यदंकरववर्द्धनमिति विद्धासमन्यूनायां तु सै-
 व प्रतिपत्स्वल्पमस्यापि यदि न स्यात्परे हनि पूर्वविद्धा तदा कार्यासिते पक्षे च कार्तिके इ

तिवसिष्ठोक्तेः शुद्धाधिक्यदिनद्वयेकालव्याप्तौतुपूर्वैव रवेरुदयमारभ्यप्रतिपत्त्यष्टि-
नाडिका प्रतिपत्सैवकर्तव्यानापराधर्महानिदा इतिवसिष्ठसंहितोक्त्या किंच संलग्न
मेवकर्तव्यं दीपोत्सवदिनत्रयमिति संलग्नदर्शिकाव्यसंभवाभिप्रायेण कदाचित्सर्वेषां
परेद्युरेव गोपूजानुष्ठानं संप्रतिपन्नं तदा सर्वैरपि गोवर्द्धनोत्सवस्तु परेद्युरेवकर्तव्यः पू-
र्वोक्तिस्वप्रकरणीयनिर्णयविशेषात् कार्तिकेप्रतिपच्छुक्लामुहूर्तवाकलायदि तत्रोत्सवा
दिकृत्येषुकर्तव्याशुभकांक्षिभिरिति व्याघोक्तेः अस्माकंसिद्धांतस्तुस्कांदेऽभिहितः स्फु-
टतरं प्रतिपत्परविद्धायात्याज्यासापूजनेगवां नीराजोत्सवाभ्यंगेदर्शविद्धापरित्यजे
दिति सुकुंददेवैस्त्विदमेवोक्तं गोर्चापरस्यांप्रतिपत्तिथौ स्याद्गोक्रीडनंतुप्रथमान्विता
यामिति तत्रशुक्लाष्टमीगोपाष्टमी तच्चोक्तंपद्मपुराणे शुक्लाष्टमीकार्तिकेतुस्मृतागो
पाष्टमीबुधैः तद्दिनंवासुदेवोभूद्गोपपूर्वतुवत्सपः अत्रकुर्याद्गवांपूजांगोत्रासंचप्रद-
क्षिणम् गवानुगमनंकार्यं सर्वान्कामानभीप्सता इति सापरेद्युरेवकार्याविस्तरंध्वयोरि

तिसुगमवाक्यात् पूर्वविद्धतिथित्यागोवैष्णवस्यहिलक्षणमिति पूर्वोक्तेश्च तत्रास्मा
 कंकृत्यं श्रीमदाचार्यवर्याभ्याहुः शुक्लाष्टम्यांतु कार्तिकेसमाहूयौत्तमान्सतः कृष्णव-
 च्छ्यामस्कंदरं वेषयित्वा विधानतः यशोदानंदगोपंचतथागोपालबालकान् कल्पयि-
 त्वायथायोग्यं सगोगोपार्भकं हरिम् नंदाज्ञया यशोदया दत्तं चतुर्विधान्कम् बलदे-
 वादिसहितं गोचारणोचनं नयेत् ततः सर्वदिनं क्रीडां संध्याकाले विधाय वै कृष्णमनुगृ-
 हानेत्यस्नानपानादिकंततः कारयित्वा भ्रकंकृष्णं शाययित्वा विधानतः पूजयित्वा प्र-
 सादाद्यैर्वैष्णवांश्च प्रसादयेदिति तत्र शुक्लनवम्यांतु लस्युद्वाहोत्सवं कुर्यात् तच्चोक्तं
 पादो कार्तिके शुक्लनवमी मवाप्य विजितेन्द्रियः हरिं विधाय सौवर्णं तुलस्या सहितं विभु-
 म् पूजयेद्विधिवद्भक्त्या व्रती तत्र दिनत्रयम् एवं यथोक्तविधिना कुर्याद्देवाहिकं विधि-
 मिति तत्र शुक्लैकादशी सा प्रबोधिनी तच्चोक्तं वाराहे कार्तिकेऽमलपक्षे तु साक्षादेकाद-
 शी स्मृता भक्तिप्रदा हरेः सा च नाम्नाख्याता प्रबोधिनी या सा विष्णोः परा मूर्तिरव्यक्ताने

करूपिणी साक्षिसामानुषेलोके द्वादशीमुनिपुंगवेति तस्यामेव प्रबोधोत्सवः कार्यः तद्वा
ह्येऽभिहितः एकादश्यांच शुक्लायां कार्तिके मासिकेशवम् प्रसुसंबोधयेद्रात्रौ शुद्धभक्ति
समन्वितः नृत्यैर्गीर्तितैस्तथावाद्यैर्ऋग्यजुःसाममंगलैः चीणापणवशब्दैश्च पुराणश्रव
णेन च वासुदेवकथाभिश्चस्तोत्रैरन्यैश्च वैष्णवैरिति अत्र रात्राविति एकादश्याः प्रांत
भागं रात्रिविषयं रात्र्यंतभागे दिवा कर्मविहितत्वात् अन्यथा निशि स्वापो दिवोत्थानं संध्या
यां परिवर्तनमिति मत्स्यपुराणोक्त्या दिवोत्थानविहितविरोधापत्तेः विष्णुर्दिवान् स्वपि-
ति न च रात्रौ प्रबुध्यते द्वादश्यामृक्षसंयोगे पादयोगेन कारणमिति विष्णुधर्मोक्तिवि-
रोधापत्तेश्च किंच आभाकासितपक्षेषु मैत्रश्रवणरेवती आदिमध्यावसानेषु प्रस्था
पावर्तनोत्सवा इति भविष्योक्तेस्तत्र नक्षत्रयोगस्य नित्यत्वाद्यदा द्वादश्याः प्रांतभागे
तत्र नक्षत्रयोगो न स्यात्तदा किं कर्तव्यमित्यपेक्षायांतदुच्यते अप्राप्ते द्वादशीमृक्षे उत्थान
शयने हरेः पादयोगेन कर्तव्यं नाहोरात्रं विचिंतयेदिति जीमूतवाहनधृतवचनात् पा

दयोगादन्यतिथौ द्वादश्यामृक्षसंगमादिति वचनाच्च द्वादश्यां नक्षत्रभागयोगस्थरात्राव-
 भावे पितत्रैव कार्यमित्यर्थः इदं तु वाराहे स्फुटतरमुक्तं द्वादश्यासंधिसमये नक्षत्राणाम-
 संभवे आभाकासितपक्षेषु शयनावर्तनादिकमिति संधिसमयश्च सायं संध्यैव प्रबोधो-
 पितत्रैव कार्यः रेवत्यंतो यदारात्रौ द्वादश्यांच समागतः तदा विबुध्यते विष्णुर्दिनांते
 प्राप्य रेवतीमिति जीमूतवाहनधृतवचनात् तन्निर्णयमुक्त्वा विधिं च दर्शयति श्रीमदा-
 चार्यवाक्येन तत्र स्नानादिकं कृत्वा महास्नानेन केशाव प्रसुप्तं बोधयेद्रात्रौ संतोष्यो-
 स्थापयेद्द्वारिम् तत्र मंत्रः श्रुतौ उत्तिष्ठोत्तिष्ठ गोविंद त्यज निद्रां जगत्पते त्वया चोत्थी-
 यमानेन उत्थितं भुवनत्रयम् कुमारः इयं तु द्वादशी देवप्रबोधार्थं तु निर्मिता त्वयै-
 व सर्वलोकानां हितार्थं शोषशायिना सुते त्वयि जगन्नाथे जगत्सु संभवेदिदम् उत्थि-
 ते चेष्टते सर्वमुत्तिष्ठोत्तिष्ठ माधव गतामघावियच्चैव निर्मलं विमलादिशः शारदानि-
 चपुष्पाणि गृहाण मम केशव उत्थितं भगवंतं तु क्षीराद्यैरभिषेचयेत् अमिषिच्यमहा

विष्णुं च स्वालंकारचंदनैः पुष्पादिभिर्विचित्रान्नैस्तांबूलैः पूजयेद्हरिमिति एवं चोक्तरी
त्याविधिवदुत्थापनं कृत्वा श्रीमत्परमकल्याणगुणगणाकरं श्रीराधाकृष्णात्मकयुग्मं र
थासूढं कुर्यात् तदुक्तं भविष्ये महातूर्यरवैरात्रौ भ्रामयेत्स्यंदने स्थितम् उत्थितं देव
देवेशं नगरे पार्थिवः स्वयम् दीपोद्योतकरे मार्गे नृत्यगीतसमाकुले इति तथा च ब्रह्मवा
क्येन तन्माहात्म्यं प्रदर्शयते बोधिनीं जगदाधारः कार्तिकेशुक्लपक्षतः रथस्थो यत्र
भगवांस्तु शोभति वाञ्छितं भजंते मे रथासूढं देवं सर्वे श्वरं हरिम् तेषां यात्राकृता
नृणां कामानिष्टान् प्रयच्छति कृष्णस्य रथशोभां ये प्रकुर्वन्ति प्रहर्षिताः तेषां मनोर
थावाप्तिं यच्छते पुरुषोत्तमः तथामहाभारते भीष्मः रथयात्रास्थिते कृष्णे जयेति
प्रवदंतिये जयेति च पुनर्ये वैश्वेणुपुण्यं वदाम्यहं गंगाद्वारे प्रयागे च गंगासागरसंग
मे वाराणस्यादि तीर्थेषु देवतानां च दर्शने यत्फलं कविभिः प्रोक्तं कात्स्न्येन च नरेश्वर
जयशब्दे कृते विष्णोरथस्य तत्फलं स्मृतं मंगलयै प्रकुर्वन्ति धूपं दीपं तथा स्तवं नैवेद्यं

वस्त्रपूजांच भक्त्यानीराजनं हरेः रथारूढस्य कृष्णस्य संप्राप्ते हरिवासरे फलं न तन्मया
 ज्ञातं जानाति यदिकेशवः येषां गृहाग्रतो याति रथस्थो मधुसूदनः पूजातैस्तैः प्रकर्तव्या
 वित्तशाठ्यविवर्जितैः गोघ्नौ ब्रह्मस्वहारी च भूषणहा ब्रह्मनिन्दकः महापातकयुक्तोऽपि ब्रह्म
 हा गुरुतत्पगः मद्यपः सर्वपापी च कलिकालेन मोहितः रथाग्रतः पदैकेन मुच्यते सर्वपा
 तकैः रथेन सह गच्छंति पुरतः पृष्ठतो यतः विष्णुलोकोपमाः सर्वे भवंति श्वपचादयः र
 थस्थं ये निरीक्षन्ते कौतुकेन तु केशवम् देवतानां गणाः सर्वे भवंति श्वपचादयः स्त्रियोऽपि मु
 क्तिमायांति रथयात्रा परायणाः भर्तृमातृपितृकुलं नयन्ति हरि मंदिरम् कुर्वन्ति नर्तकी
 रूपं रथाग्रे कौतुकान्वितम् अप्सरोभिश्च क्रीडन्ते यावदिन्द्राश्चतुर्दश इत्यन्वयेन मा
 हात्म्यं प्रदर्शयत्यतिरेकेण च दर्शयति महाभारते नानुब्रजतियो मोहाद्भ्रजन्तं जगदीश्व
 रं ज्ञानाग्निदग्धकर्मापि स भवेद्ब्रह्मराक्षसः अनर्चितो यदा याति गृहादस्य महीधरः
 पितरस्तस्य विमुखा वर्षाणां दशपंच च रथस्थं येन पश्यन्ति भ्रममाणं जनार्दनं विप्रा

ध्ययनसंपन्नाभवन्तिश्चपचाधमा इति तत्रमनुष्यैःस्पृष्टःसन्नशौचशंकांनकुर्यात् त
दुक्तंमहाभारते कृष्णोत्सवसमायातान्दृष्ट्वाहरिजनान्कवित् नैवकार्यंशुचैःशंका
पुण्यास्तेभक्तिसंयुताः सर्वेविप्रसमाज्ञेद्याःश्चपचाद्यानसंशयः येकुर्वन्तिदिनेवि
ष्णोजगिरंगीतकीर्तनमिति तथासात्वते विष्णवालयसमीपस्थान्विष्णुसैवार्थमा
गतान् चांडालान्पतितान्वापिस्पृष्टान्स्नानमाचरेत् उत्सवेवारुदेवस्यस्नायाद्यो
ऽशुचिशंकया तादृशंकश्मलंदृष्ट्वासवासाजलमाविशेदिति विष्णुस्मृतौ देवयात्रा-
विवाहेषुयज्ञोपकरणेषुच उत्सवेषुचसर्वेषुस्पृष्टस्पृष्टिर्ननिंद्यते इति तत्रैवतत्तचक्रा
दिधारणं तदुक्तंभविष्ये शयिन्यांचैवबोधिन्यांचक्रतीर्थेतथैवच शंखचक्रविधा-
नेनबन्धिपूताभवेन्नरइति तथाश्रीमुकुंदः दीक्षाकालेशयिन्यांचबोधिन्यांचयथा
विधौ द्वारकायांसदाधार्यात्तत्समुद्रातुर्वैष्णवैरिति सचनित्यंतदुक्तंपद्मपुराणे अ
ग्निहोत्रंयथानित्यंवैदस्याध्ययनंयथा तथैवैदंब्राह्मणस्यतत्तचक्रादिधारणमिति

बृहमनुरपि सज्ञोपवीतवद्धार्याः शंखचक्रादयस्तथा ब्राह्मणस्य विशेषेण क्षत्रियस्य वि-
 शेषत इति शांडिल्यस्मृतावपि पशुपुत्रादिकं सर्वं ग्रहोपकरणानि च अंकयेच्छंखच-
 क्राभ्यां नाम कुर्याच्च वैष्णवः ब्रह्मांडे मोक्षधर्मेऽपि ब्रह्मचारी गृहस्थोऽपि वानप्रस्थोऽथ
 भिक्षुकः अवश्यं धारयेच्चक्रमं नित्यं समतंद्रित इति हारीतस्मृतावपि चतुर्णामपि
 सामान्यं विष्णोश्चक्रस्य धारणं संस्कारादात्मनस्तस्य नारीणां च द्विजन्मनाम् त-
 स्माच्चक्रविधानेन प्रतप्तं धारयेद्द्विजः सर्वश्रमेषु वर्णानां स्त्रीणां च श्रुतिचोदना इति
 यो ह वै स श्लोकमौलेर्धर्मानुतिष्ठमानोऽग्निना चक्रं धत्ते अग्निर्वै सहस्रसः सहस्रा-
 रोनेमिना तप्ततनुः सायुज्यसलोकतामाप्नोति चक्रं विभर्ति वपुषा भित्तं बलं देवाना-
 ममृतस्य विष्णोः स एतिना कंदुरितं विधूय विशांति यद्यतयो वीतरागा इति यजुःपुत्र-
 ग्वेदीयाश्च लायनशारवायां च प्रतद्विष्णोरक्षचक्रे सुतसे जन्मां भोधि वर्तते वर्षणी द्वाः
 मूले बाह्वोर्दधतेऽन्ये पुराणानि लिङ्गान्यन्ये तप्तान्यायुधान्यप्यर्प्यते इति श्रुतिश्च साम-

वेदे प्रनद्विष्णोऽञ्चक्रेसुतते इत्यादियजुर्वेदे कठशारवायामपि धृतोर्द्धपुंड्रः कृतचक्रधा
रणो विष्णुं परं ध्यायतियो महात्मा स्वरेण मंत्रेण सदा हृदि स्थं परात्परं यन्महतो महांतमि
त्यादि अथर्वणोपनिषद्यपि चक्रं विभर्ति विषयेत्यादि अन्यत्रापि शतशः किंच धृतोर्द्ध
पुंड्रकृतचक्रधारण इत्यादि श्रुतीनां पठ्यमानश्रुतावनुपलब्ध्येनापि नात्र शंका यज्ञोपवी
तं परमं पवित्रमित्यादि श्रुतीनां पठ्यमानश्रुतावदर्शनेऽपि सूत्रे तद्विनियोगादसंदिग्धं त
थात्रापि धृतोर्द्धपुंड्रकृतचक्रधारण इत्यादि श्रुतीनां भगवच्छास्त्रे पंचरात्रहारीतादिषु
विनियोगान्न तथा शंकनीयं अथ तत्र रात्रौ विशेषेण जागरणं कुर्यात् तदुक्तं स्कंदपुराणे
चलंति पितरो हृष्टा विष्णुलोकमलंकृताः विमुक्तानारकैर्दुःखैः कर्तुं कृष्णप्रजागरम्
भार्यापक्षेतुये जाता मातरः पितरस्तथा तारयेन्नात्र संदेहः प्रबोधि न्यांतु जागर इति
किमधिकमित्यलं एवं जागरणांते परेद्युः पारणं कुर्यात् यत्तु केचित् आभाकासितप
क्षेषु मैत्रश्रवणरेवती संगमे नैव भोक्तव्यं द्वादशाद्वादशीर्हरेदित्युक्त्यारेवत्यंते नैव पारणं

कुर्यादित्याहुस्तन्न त्रेतायां रेवतीत्यजेदिति वायुपुराणोक्त्या त्रेतायुगविषयविशेषत्वात्
 अथ तत्र पौर्णिमास्यां भगवद्दीपोत्सवः कार्यः तच्चोक्तं श्रीमन्नारदपंचरात्रे ऊर्जसिते पौ
 र्णिमायां कृतस्नानादिसक्रियः देवस्य पुरंतो मंत्रजपमुच्चारयेच्छुचिः अद्य दीपोत्सवं
 देवकरिष्ये त्वत्प्रसादतः निर्विघ्नविधिमाया तु यथोक्तं फलदी भव इति संकल्प्य दीप
 स्य पात्राणिसाधयेत् अयोमयानिताम्नाणि रोष्य स्वर्णमयानि च मृण्मये न तु पात्रेण
 गोघृतानि स्फुराधिप दीपं ददाति सद्भक्त्या ज्ञानी योगी स्फुरवी भवेदिति सा परविद्धैव
 कार्या भूतविद्वान्कर्तव्या दर्शपूर्णकिदाचन वर्जयित्वा मुनिश्रेष्ठसावित्रीव्रतमुत्तम
 मिति ब्रह्मचैवर्तोक्तेः पूर्वविद्धदिने दत्तं यत्किंचन पूजनं च वै नैव गृह्णाति वैकुण्ठः पूजांत
 दिनसंभवा मिति नारदीयोक्तेश्च पूर्वविद्धतिथित्या गोवैष्णवस्य हिलक्षणमिति श्री
 मन्नारदपंचरात्रोक्तेश्च इति कार्तिककृत्यं अथ मार्गशीर्षकृत्यं श्रीमत्कुमाराभ्या
 हुः मासि मार्गशिरे पुण्ये महाविष्णुः प्रयत्नतः पूजनीयो महाभक्त्या नुलसी कानने

शुभे तत्रमहोत्सवः कार्यो वैष्णवैर्मुदिताननैः गीताद्यैः पुष्पतांबूलैः सतामानंदवर्द्धनः
श्रीकृष्णाय नमः वस्त्रं तूलिकाद्यं समर्पयेत् द्वादश्यां तत्र शुक्लायां विशेषेण भजेद्द्वारिमित्या
दि चाराहे दुर्वासारं यथा मार्गस्य शुक्लपक्षस्य द्वादश्यां नियतात्मवान् स्नात्वा देवार्च
नं कृत्वा चाग्निकार्यं यथाविधि शंखचक्रगदापाणिपीतवासः किरीटिनं ध्यात्वा जलं
गृहीत्वा तुभानुरूपं जनार्दनम् स्तुत्वा चर्चद्दीपयेत्पश्चात्करयोर्येन माधवः ततः पूजावि
धानेन कांतया केशवं भजेत् केशवाय नमः पादे कटिं दामोदराय च जानुभ्यां नारसिंहा
य ऊरूश्चैव त्सधारिणो कंठे कौस्तुभनाभाय वक्षःश्रीपतये नमः त्रैलोक्यविजयाय
तिबाहू सर्वस्मिन्ने नमः धूपदीपोपहाराद्यैरेवं कृष्णं श्रिया भजेत् ब्रह्महत्यादिपा
पानि त्विह लोके कृतान्यपि अकामतः कामतो वा तानि नश्यंतितत्क्षणात् याचवं
ध्या भवेन्नारी अनेन विधिना शुभा उपोष्यात्तु भवेत्तस्याः पुत्रः परमवैष्णव इति अथ
पौषकृत्यं तत्र शुक्लैकादश्यां माघस्नानारंभ उक्तो ब्राह्मे एकादश्यां शुक्लपक्षे पौषमासे स

मारभेत् द्वादश्यांपौर्णमास्यांवाशुक्लपक्षेसमापयेदिति माघेइतिशेषः तत्रशुक्लद्वादश्यां
हरिमर्चयेत् तदुक्तंश्रीसनत्कुमारेण पौषमासस्ययापुण्याद्वादशीशुक्लपक्षतः तद्
दाराधयेत्तत्रदेवदेवंजनार्दनमिति अथमाघकृत्यं तस्यमाहात्म्यपूर्वकं कर्तव्यं दर्शयि
ति गारुडेश्रीमन्नारदः दुर्लभोमाघमासस्तु वैष्णवानामतिप्रियः देवतानामृषीणां
चमुनीनांसुरनायक विशोषेणशचीनाथमाधवस्याथवल्लभः अधिकोमाघमास
स्तुमासानां हि शचीपते पौष्यांतुसमतीतायांयाचद्भवतिपूर्णिमा माघमासस्यवि
प्रेन्द्रैः पूजाविष्णोर्विधीयते स्नानं विलेपनं धूपनैवेद्यादिसमुद्भवम् माघमासेकृतं वि
ष्णोः सर्वं भवति चाक्षयमिति तथापाद्ये धर्ममूलं सदा माघः पापमूलं निरुंतनः काम
मूलं फलहारो निष्कामो ज्ञानदः सदा देवलोका निवर्तते पुण्यैरन्यैः परंतप कदाचिन्म
निवर्तते माघस्नानरतादिव इति तथादत्तात्रेयवाक्यानि मकरस्थैरवौ माघे प्रातः का
ले तथा मले गोपदेपि जले स्नानं स्वर्गदं पापिनामपि तप्तवारिणा स्नानं तु यद्गृहे क्रियते

नरैः षड्गुणफलदंतद्विमकरस्थेदिवाकरे बहिःस्नानंतुवाप्यादौद्वादशाब्दफलंस्मृतं त
डागोद्विगुणंराजन्मधातंचचतुर्गुणम् दशाधादेवरवातेचशतधातुमहानदी शतचतुर्गु
णंराजन्महानधास्तुसंगमे सहस्रगुणितंसर्वतत्फलंमकरेरवौ गंगायाःस्नानमात्रेण
लभतेमानुषेभव इत्यन्वयमुत्काज्यतिरेकंचदर्शयति अमाघस्नायिनांचूणानिःफलंज
न्मकीर्तितम् असूर्यगगनंयद्ददचंद्रमुडुमण्डलम् तद्वन्नाभातिसत्कर्ममाघस्नानंवि
नानृप मकरस्थेरवौयोहिनस्नायादुदितेरवौ कथंपापैःप्रमुच्येतकथंचत्रिदिवंब्रजेदि
ति स्नानकालस्तुब्राह्मे अरुणोदयेतुसंप्राप्तेस्नानकालेविचक्षणः माघवांघ्रियुगं
ध्यात्वायःस्नातिसुरपूजित इतिअरुणोदयमारभ्यप्रातःकालावधिसंप्राप्तेतत्रोच्यते
माघस्नानभवंपुण्यंक्रमात्तत्रैवधारणा उत्तमंतत्सनक्षत्रंलुप्ततारंतुमध्यमं सवितर्युदि
तेभूपत्ततोहीनंप्रकीर्तितमिति संप्राप्तेमाघमासेतुतपस्विजनवल्लभे क्रोशंतिसर्ववारी
णिसमुद्रच्छतिभास्करे माघमासेरदंत्यापःकिंचिदभ्युदितेरवौ ब्रह्मघ्नंवासकरापंचाकं

पतंतं पुनीमहे इत्यादि नारदीयवचनानि संगच्छन्ते तत्रेदमवधेयमेतान्यसमर्थजनविषया
 णि भवन्ति दत्तात्रेयवाक्यैः स्नानविधिं दर्शयति मकरस्थेरवौ माघे गोविंदाच्युतमाधव
 स्नानेनानेन मे देव यथोक्तफलदोभव इमं मंत्रं समुच्चार्य स्नायान्मौनं समाहितः वासुदेवं
 हरिं कृष्णं माधवं च स्मरेत् पुनः इति ततो गृहमागत्य स्वसंप्रदायरीत्या श्रीराधाकृष्णं पूज
 येत् इति सामान्यकृत्यमुत्कामकरसंक्रमे निर्णयं दर्शयति अतीतानागते पुण्ये द्वे उ
 दग्दक्षिणायने त्रिंशत्कर्कटकेनाड्यौ मकरे विंशतिः स्मृता इति बृहद्वसिष्ठः ब्रह्मवैवर्ते
 तु मकरे तु दशाधिका इति पाठः रात्रौ मकरसंक्रमे तु परदिने सूर्योदयोत्तरपूर्वमहर्दलं पु
 ण्यं तच्चोक्तं भविष्योत्तरे कार्मुकं तु परित्यज्य झषं संक्रमते रविः प्रदोषे वा निशार्द्धे वा
 स्नानं दानं परेहनीति परेहनीत्युक्तेऽपि पूर्वार्द्धे एव आसन्नं संक्रमं पुण्यं दिनार्द्धं स्नानदा
 नयोरिति वचनात् तत्र कृत्यं कालिकापुराणे होमं तिलैः प्रकुर्वीत सर्वदेवोत्तरायणे ता
 नि देवाय विभ्रेभ्यो हाटकेन समंददत् इति प्रसंगादिदमप्युक्तं विशेषमाधकृत्यं दर्शयति

तत्र कृष्णद्वादशी तिलद्वादशी तदुक्तं ब्रह्मपुराणे माघेतु कृष्णद्वादश्यां यमोहि भगवान्
पुरा तिलान्युत्पादयामास तपः कृत्वा सुदारुणम् तस्यामुपोषितः स्नातस्तिलैस्तस्यां य
जेद्धरिम् तिलतैलेन दीपाश्च देया देवगृहेषु च निवेदयेत्तिलान्येव होतव्याश्च तिलास्तथेति
तत्र कृष्णचतुर्दश्यां यमतर्पणं तदुक्तं हेमाद्रौ यमेन अनकाभ्युदिते काले माघकृष्णचतु-
र्दशी स्नातः संतर्प्य च यमं सर्वपापैः प्रमुच्यते इति तत्रामावस्यां रविच्यतीपातश्च वणौ
योगेऽर्द्धोदयः तच्चोक्तं निर्णयामृते अमार्कपातश्च वणौ युक्ता चेत्पुष्यमाघयोः अर्द्धो-
दयः सविज्ञेयः कोटि सूर्यग्रहैः समः दिवैव योगः शस्तोयं न तुरात्रौ कदाचनेति पुष्यमाघ
योर्मध्यवर्तिनी अमापौषी अमावस्येत्यर्थ इति नारायणभट्टाः अतएव हेमाद्रौ स्कांदे
माघामायां च्यतीपाते आदित्ये विष्णुदेवते अर्द्धोदयं तदित्याहुः सहस्रार्कग्रहैः सममि-
ति अत्र पूर्णिमांतमासेन माघामावास्येति मदनरत्नः कालादर्शमदनरत्ने पुष्यस्य माघ
स्य वेत्सुक्तं तन्माहात्म्यं दर्शयति अर्द्धोदये तु संप्राप्ते सर्वगंगासमंजलं शुद्धात्मनो द्विजाः

सर्वेभवेयुर्ब्रह्मसंमिताः यत्किंचिद्दीयते दानं तद्दानं मेरुसन्निभमिति एतान्यपि प्रसंगादुक्तानि तत्र तिलद्वादशीव्रतस्य यमतर्पणस्य च करणाकरणयोरपि नास्माकं प्रत्यवायोऽस्माद्धर्मादिविरुद्धत्वाच्छ्रीमदाचार्यनिभिहितत्वाच्च एवं प्रकारेण यत्र यत्र प्रसंगादुक्तमिति पदं दृश्यते तत्र तत्रेदमवधेयं तत्र शुक्लपंचम्यां वसंतोत्सवः कार्यः तच्चोक्तं नारदीये माघस्य शुक्लपंचम्यां महापूजां समाचरेत् नवैः प्रवालैः कुसुमैरनुलेपैर्विशोषतः नीराजनोत्सवं कृत्वा भक्तसामान्यवैष्णवान् वसंतरागं जनयन् गीतनृत्यादिकारयेत् इति साविद्धाधिके परे द्युरेव पूर्वविद्धदिने दत्तं यत्किंचित् पूजनं च वै नैव गृह्णाति वैकुण्ठः पूजां तादृन संभवामिति नारदीयोक्तवाक्यत्वात् उदयेया कलामात्रा साव्याभ्योत्यरिबलं दिनमिति श्रीमन्नारदपंचरात्रवाक्योपलंभाच्च श्रीमदाचार्यवाक्यैस्तदुत्सवविधिं दर्शयति संस्कृत्य राधाकृष्णयोर्गंधपुष्पजलादिभिः सतां मंदिरमाहूय महास्नानं प्रदाय हि ताभ्यामहासुनैर्वैद्यं नानागुणमयं शुभं नवीनपीतवस्त्राद्यैरलंकुर्याच्छ्रियं हरिम् समाहृतान्

समाहुस्तान्समानोपासकान्सतः प्रसाद्यहर्यवशेषाद्यैर्महोत्सवमुपक्रमेत् आरभ्यशु-
क्लपंचमीकृष्णस्यशयनावधि वसंतरागमुन्नयेद्राधाकृष्णरसान्वितमिति इदमप्याहुः
श्रीमत्कुमाराः श्रीपंचमीसमारभ्ययावत्स्याच्छयनावधि वसंतरागः कर्तव्यो नान्यदेति
कदाचनेति तत्रशुक्लसप्तमीरथसप्तमीतस्यामरुणोदयेस्नानंकार्यं तदुक्तंस्मृतिसंग्रहे
सूर्यग्रहणतुल्याहिशुक्लामाघस्यसप्तमी अरुणोदयवेलायांस्नानंतत्रमहाफलं भवि-
ष्योत्तरेतथा माघेमासिसितेपक्षेसप्तमीकोटिभास्करा कुर्यात्स्नानदानाभ्यामायु-
रारोग्यसंपदा इति इदंप्रसंगादुक्तं तत्रशुक्लाष्टम्यांभीष्मतर्पणं तदुक्तंपादौ माघेमा-
सिसिताष्टम्यांसतिलंभीष्मतर्पणं श्राद्धंचैवतुयेकुर्युस्तेस्युः संततिभागिन इति त-
र्पणंतु काम्यं नित्यंच ब्राह्मणाद्याश्च येवर्णादिद्युभीष्मायनोजलम् संवत्सरकृतंतेषां
पुण्यं नश्यतिसत्तमेति मदनरत्नधृतवचनात् जीवत्सितापिकुर्वीततर्पणंयमभीष्म-
योरिति वचनाच्च तर्पणमंत्रः भीष्मः शांतनवो वीरः सत्यवादी जितेन्द्रियः आभिर

द्विस्त्ववाभोतुपुत्रपौत्रोचितांक्रियां वैयाघ्रपद्यगोत्रायसांकृतिप्रवरायच अपुत्रायददाम्ये
 तज्जलंभीष्मायवर्मणे इति तत्रशुक्लैकादशीभीमद्वादशी तच्चोक्तंपादो त्वयाकृतमि
 दंवीरतवनाम्नाभविष्यति साभीमद्वादशीत्येपासर्वपापहराशुभा इति द्वादशी एका
 दशी एकादश्यांनिराहारःसम्यगभ्यर्च्यकेशवमिति संकल्पमंत्रलिङ्गात् इदंतु कर्तव्य
 मेवपूर्वोल्लासविहितत्वात् तत्रपौर्णिमासीमाधीसायोगविशेषेणमहामाधी तथागा
 र्ग्यः मेषराशौयदासौरिःसिंहेचैवबृहस्पतिः भास्करःश्रवणक्षेत्रमहामाधीतिसास्मृ
 ता इति सौरिःशनेश्वरः तत्रभगवत्पूजनादिकंविशेषेणकर्तव्यं प्रसंगादुक्तंतत्रेदमपिशे
 यम् इतिमाघकृत्यं अथफाल्गुनकृत्यंदर्शयति तत्रकृष्णचतुर्दश्यांशिवरात्रिव्र
 तम् शिवरात्रिव्रतेभूतंकामविद्धंविबर्जयेत् पादोव्रतरवंदे सौरोवावैष्णवोवान्योदे
 वतांतरपूजकः नपूजाफलमाप्नोतिशिवरात्रिबहिर्मुखः तदुक्तंहमाद्रौ माघासितेभू
 तदिनंहिराजन्नुपैतियोगंयदिपंचदश्या जयाप्रयुक्तांनतुजातुकुर्याच्छिवस्यरात्रिंप्रिय

कृच्छिवस्येति द्विसुहूर्तोभवेद्योगो वेधोमौहूर्तिकः स्मृतः तदस्माकं कर्तव्यमकर्तव्यं
चतद्वर्णयति श्रीमदाचार्यवाक्यैः फाल्गुने हि शिवव्रतं कुर्वतस्त्वनुमोदयेत् कृष्णप
क्षचतुर्दश्यां सशाल्यश्चेत्स्वयंचरेदिति तद्धेतुकवाक्यं कौर्मै परात्परतरं यांति नारायण
परायणाः न ते तत्र गमिष्यन्ति ये द्विषन्ति महेश्वरमिति सशाल्यं प्रत्यपि पादो निषेधविधि
र्दृश्यते द्रव्यमन्नं फलं तोयं शिवस्थानं स्पृशेत्कचित् निर्मल्यं नैवलं धेत्तूकूपे सर्वविनि
क्षिपेत् अन्यथा स्वकृतारिक्तः सर्वथा नरकं व्रजेत् नाराधयेदनन्यस्तु देवतांतरमद्वि
षन्निति तथामहाभारतेश्रीकृष्णः नान्यं देवं नमस्कुर्यान्नान्यं देवं निरीक्षयेत् च
क्रांकितः सदा तिष्ठेन्मद्भक्तः पांडुनंदनेति तथा पादौ नारायणात्परो देवो नास्ति मु
क्तिप्रदो नृणाम् नारायणाद्देवदेवादन्येषामर्चनं न तु इति वैष्णवो यदि व्रतं कुर्यात्त
दा तत्पूजनं तु श्रीकृष्णमूर्तविवेकतद्भिन्ने कृते पूर्ववाक्यविरोधः स्यात् विना भस्मत्रि
पुंड्रेण विनारुद्राक्षमालया पूजितोऽपि महादेवो न स्यात्तस्य फलप्रद इति लिंगपुराणो-

निर्क
२१

क्तफलाभावाच्च यद्वातद्दिनेशिवनाभेशालियामेतस्यविशेषपूजनंकुर्यात् अथाह्यंशि
वनेनैवेद्यंपत्रंपुष्पंफलंजलम् शालियामशिलास्पर्शात्सर्वयातिपवित्रतामितिस्कांदे शा
लियामशिलायांशिवनाभेयदाशिवपूजाक्रियतेतदानैवेद्यादिग्रहणोनदोष इतिराम-
चंद्रभट्टाः प्रसंगादिदमप्युक्तं तत्रशुक्लैकादशीसामर्दकी तदुक्तंप्रभासरवंडे क्षी
रोदेमथ्यमानेतुयदावृक्षःसमुत्थितः आमर्देदेवदैत्यानांतेनसामर्दकीस्मृतेति त
स्यांधातृच्छायायांश्रीराधाकृष्णपूजनंतत्सहितंप्रदक्षिणांचकुर्यात् तच्चोक्तंभविष्यो
त्तरे फाल्गुनेमासिशुक्लायामेकादश्यांजनार्दनः वसत्यामलकेवृक्षे लक्ष्म्यासहजग
त्यतिः तत्सन्निधौततःपूजांप्रदक्षिणांचकारयेदिति एतत्विशेषविधिकर्तुंयदीच्छा
तदार्थंपंचकेदृष्ट्वाकर्तव्यं तत्रपौर्णिमास्यांदोलोत्सवःकार्यः तदुक्तंश्रीमत्कुमारैः फा
ल्गुनस्यचराकायांमंडयेदोलमंडपमिति तथाब्रह्मपुराणे तपसिमासिराकायांचदोत्त
राफाल्गुनीभवेत् तदादोलोत्सवःकार्यस्तच्चश्रीपुरुषोत्तमइति साचविद्वाधिकेपरेद्युरे

ब्र.नि.

वक्रक्षाभावेतिथावेवकार्यः क्रक्षाभावेतिथीकार्यासदासाप्रीतयेममेतिस्कांदोक्तेः ति
थिःशरीरंतिथिरेवकारणंतिथिःप्रमाणंतिथिरेवसाधनमिति लल्लोक्त्यातिथिरेवतन्मूल-
कत्वाच्च तिथ्यभावेतुनक्षत्रमात्रेणानतदुत्सवःकर्तुंशक्यः तिथिष्वविद्यमानेषुकर्मकुर्व
तियेनराः वृथाभावेत्कृतंतस्यचात्मानंनरकंनयेत् इतिगर्गोक्तेः इतिफाल्गुनकृत्यं
अथचैत्रकृत्यंप्रदर्शयति तत्रकृष्णप्रतिपद्यपिदोलात्सवःकार्यः अयंतुलोकप्रसिद्ध
त्वात् साचप्रतिपदौदयकीयाह्या प्रवृत्तेमधुमासेतुप्रतिपद्युदितेरवाविति भविष्यो-
क्तेः भविष्योक्तेः दिनद्वयेतथात्वेपिपूर्वाप्रतिपद्युदयोयत्रदिनद्वयेपिचर्तते तत्रोत्सवा
दौपूर्वेववृद्धौसाम्यक्षयापिचेति भृगुवाक्यात् इत्यत्रसाम्यक्षयेतिविशेषणाद्विद्वस
मन्यूनयुक्तेपिसैवइतिविवक्षितमेव तत्रतैलाभ्यंगःवत्सरादौवसंतादौबलिराज्येत
थैवच तैलाभ्यंगमकुर्वाणोनरकंप्रतिपद्यते इतिवृद्धवसिष्ठवचनात् प्रसंगादिदमुक्त
म् तत्रकृष्णत्रयोदशी शतभिषग्युतावारुणी तत्रगंगास्नानंमहाफलम् तदुक्तंस्कांदे

वारुणेनसमायुक्तामधौकृष्णात्रयोदशी गंगायांयदिलभ्येतकोटिसूर्यग्रहैःसमा श
 निवारसमायुक्तासामहावारुणीस्मृता गंगायांयदिलभ्येतकोटिसूर्यग्रहैःसमा शुभ
 योगसमायुक्ताशनौशतभिषायदि महामहेतिविरव्यातात्रिकोटिकुलमुद्धरेदिति प्रसंगा
 दिदमप्युक्तम् तत्रशुक्लनवम्यांश्रीमद्रघुकुलकैरवप्रकाशकानंतानवद्यगुणगणमंदि
 रश्रीमद्रामचंद्रावतारणम् तच्चोक्तमगस्त्यसंहितायाम् चैत्रमासेनवम्यांतुशुक्लायां
 हिरघूदहः प्रादुरासीत्पुराब्रह्मनृपरब्रह्मैवकेवलम् तस्मिन्दिनेप्रकर्तव्यमुपवासव्रतं
 सदेति मधुमासेसितेपक्षेश्रीरामनवमीव्रतम् एकादश्यांभवेद्दोलाद्वादश्यांदमना
 र्पणमिति श्रीमत्सनकादिवाक्यम् तद्व्रतस्यनित्यत्वमप्यगस्त्यसंहितायामुक्तम् प्रा
 सेश्रीरामनवमीदिनेभुंक्तेविमूढधीः कुंभीपाकेषुघोरेषुपच्यतेनात्रसंशयः नित्यमे
 वभवत्तस्माच्छ्रीरामनवमीव्रतमिति सातुपूर्ववेधवतीत्याज्या तदुक्तंश्रीमन्नारदपंच-
 रात्रे अष्टमीसहितात्याज्यानारायणपरायणैः सर्वसिद्धान्तविज्ञानवैष्णवानांविदुर्बुधाः

पूर्ववेधतिथित्यागोवैष्णवस्यहिलक्षणम् तस्मादुत्तरसंयोगिमतंवैष्णविकव्रतम् सर्वत्र
तफलावाप्त्यै नवमीदशमीयुताम् उपोष्यहरिसंतुष्टिं विदध्याच्छुद्धवैष्णव इति अत्र-
शुद्धवैष्णव इति स्फुटतरविशेषणेन नारायणपरायणैरिति गर्भित विशेषण विशेषेण च
सर्ववैष्णवानां शुद्धतद्वतानुष्ठेयत्वं सिद्धं स्मार्तानां तु विद्धतद्वतानुष्ठेयत्वविभागं च
यथा दशमीशेषसंयुक्तो यदिस्यादरुणोदयः नैवोपोष्यं वैष्णवेन तद्दिनेकादशीव्र-
तमिति गारुडोक्त्या वैष्णवपदावलंबनेन वैष्णवस्मार्तविभागस्तेन व्यवस्था कालमा-
धवे एकादशीनिर्णये विद्यारण्येन कृता तथापि तुल्यत्वात् तथागस्त्यसंहिताया
मपि नवमीचाष्टमीविद्धात्याज्याविष्णुपरायणैः उपोषणं नवम्यां वैदशम्यामेव
पारणमिति किंच यदा विद्धाधिकपक्षे परदिने किंचिन्नवमीवर्तते तदानपूर्वदिनेऽ
ष्टमीविद्धायांतद्व्रतंतथापारणापि न वृद्धिगतनवम्यामिति द्वयोर्निवारणाय उपोष-
णं नवम्यां वैदशम्यामेव पारणमिति विशेषणद्वयंतूक्तमनेनैव शुद्धाधिकविषयोपि

कथितस्तथापि स्फुटतरज्ञानाय तद्विशदयति शुद्धाधिकपक्षेति ध्यंते पारणं कर्तव्यमित्य-
भिप्रायेण यदा किंचिन्मात्रानवमीपरदिने वर्तते तत्र पारणानिवारणाय तथैकादशी
व्रतांगदशम्यामेकभुक्तविधिविशेषपालनाय च दशम्यामेव पारणमित्यूह्यम् ननु-
क्वचिच्छुद्धाभावे विद्धापि ग्राह्येति प्रतिपारणानियमवाक्यानुरोधादिति चेन्न ज-
न्माष्टम्यादावपि स्वजातित्वेन तथा प्रसंगात् प्रकृते एव नियमकरणे तु मानाभावात्
तस्मान् नियमस्तु पूर्वोक्तविद्धाधिकादिसंभवाभिप्रायेण बोध्यः असंभवे तु तत्त्याग-
निमित्तदोषोदयमपि न पूर्ववेधस्य सर्वथा हेयत्वात् विद्धाविधायकविशेषवाक्यस्या-
श्रवणाच्च परदिने केवलदशम्यामेव तद्व्रतानुष्ठानं संप्रतिपन्नम् ननु कदाचिद्रामनव-
मीव्रतानंतरं परदिने एवैकादशीव्रतं स्यात्तदारामनवमीव्रतस्यासमाप्तिरूपविधिलो-
पः पारणांतं व्रतं ज्ञेयं व्रतांते विप्रभोजनम् असंप्राप्ते व्रते पूर्वे नैव कुर्याद्व्रतांतरमिति
विष्णुधर्मोत्तरवाक्यानुरोधादिति चेन्न नचात्र विधिलोपः स्यादुभयोर्देवतंहारिरिति

नारदीयवचोभिस्तदुभयव्रतस्यैकदैवतत्वेनविरोधाभावात् ननु यदातुनवमी
क्षयोग्राह्याविद्धापिसातदा दशम्यामेवपारणानुज्ञानान्नात्रसंशय इत्यर्थपंचके
ओदुंबरर्ष्युक्तिस्तदा सर्वसिद्धांतविज्ञानंवैष्णवानांविदुर्बुधाः पूर्वविद्धतिथित्यागो
वैष्णवस्यहिलक्षणम् तस्मादुत्तरसंयोगिमतंवैष्णविकव्रतमिति श्रीमन्नारदपंच
रात्रोक्तिश्चस्मृतिशिष्टयोः परस्परविरोधेसत्यत्रकिंकर्तव्यमितिचेत्तत्रोच्यते स्मृति
वेदविरोधेनपरित्याज्यायथाभवेत् तथैवलौकिकंवाक्यंस्मृतिबाधेपरित्यजेदिति
चतुर्विंशतिमनूक्त्यास्मृत्यादिविरोधेलौकिकवाक्यस्यानादरत्वादष्टमीविद्धंपूर्वदि
नंत्यत्काकेवलदशम्यामेवतद्व्रतंकर्तव्यमितियावत् लौकिकमितिस्वशिष्टपरंपरेति
नन्वेतत्कृतेशिष्टस्यानादररूपोदोषःस्यादितिचेन्न श्रुतिस्मृत्यादिष्ववशिष्टस्य
हृदयत्वात् प्रातिवाक्यस्यानादरत्वेननशिष्टस्यानादरःस्यात् तच्चोक्तंश्रीगंगारा
मगौडेन शिष्टोक्तिपरित्यागेननशिष्टदूषणंभवेत् शब्दब्रह्माश्रयाःशिष्टास्तेनैवसु

खमाप्नुयात् अहंकारविमुक्तस्तु सदाश्रुत्यानुवर्तीयः शिक्षातदुक्ता आचारश्रुक्तेन प्रह-
 ष्यति स्वाधिकारविशेषेण यच्छास्त्रेषु विधीयते तदेव धर्ममित्याहुरधर्मस्तद्विपर्यय-
 इति बहुविस्तरेणोत्पलम् किंच चैत्रशुद्धे तु नवमी पुनर्वसुयुतायादि असौमध्याह्नयो-
 गेन महापुण्यतमा भवेदित्यगस्त्यसंहितोक्तः पुनर्वसुयोगस्य नित्यत्वे प्राप्ते अत्रोच्य-
 ते मध्याह्नयोगेनेति विशेषणेन शुद्धायां नवम्यां तद्योगो यदा भवति तदा तस्य नित्यत्वं
 स्यान्न तु विद्धायाम् ऋक्षाभावेति थौकार्या सदा सा प्रीतये ममेति स्कांदोक्त्या पुनर्व-
 स्वभावेऽप्यविद्धे नवम्यां विद्धे दशम्यां च तद्व्रतं कार्यमिति सिद्धांतं ज्ञेयम् इति निर्णयमु-
 क्ताविधिं च दर्शयति श्रीमदाचार्यवाक्यचतुष्टयेन अथायं विधिरष्टम्यां दंतधावनपू-
 र्वकं हविष्यान्नैकभोजनभूशयनादिनायतिः श्रीरामं चिंतयंस्तिष्ठन्मध्याह्ने नवमी
 दिने संतश्चाहूय सूतिकागृहादिकं विधाय च रामाभिर्भाविमात्मना विभाव्य वैष्णवो-
 त्तमः महास्नानं ततः पंचामृतेन विधिनार्पयेत् महानैवेद्यमुत्कृष्टैर्महोत्सवं च कारये-

दिति तत्रशुक्लेकादश्यांपुष्पदोलोत्सवः कार्यः तदुक्तंगारुडे चैत्रमासिसितेपक्षेदक्षिणा
भिमुखंहरिम् दोलारूढंसमभ्यर्च्यमांसमादोलयेत्कलाविति तथाब्राह्मे चैत्रमासस्य
शुक्लायामेकादश्यांतुवैष्णवैः आंदोलनीयोदेवेशः सलक्ष्मीकोमहोत्सवैरिति अन्व-
यव्यतिरेकाभ्यांतस्यनित्यत्वमुक्तं गारुडे दक्षिणाभिमुखंदेवंदोलारूढंस्फुरेश्वरम् स
कृद्दृष्ट्वातुगोविंदमुच्यतेब्रह्महत्याया सर्वपुण्यफलावाप्तिर्निर्मेषैकेनजायते दोला
संस्थंतुयेकृष्णंपश्यंतिमधुमाधवे इति व्यतिरेकंतुकुमाराभ्याहुः एकादशीवारमुपे-
त्यशुक्लेपक्षेनचैत्रेकुरुतेयथार्हम् दोलोत्सवंकृष्णसमर्चकोयः पूजामृषातस्थबहिर्मु-
खस्येति तथापाद्मे ऊर्जेव्रतंमधौदोलांश्चावणेतंतुपर्वच चैत्रेतुदमनारोपमकुर्वाणो
ब्रजत्यधइति तत्रशुक्लद्वादश्यांदमनोत्सवः श्रीमत्कुमाराः मधुमासेसितेपक्षेद्वा
दश्यांदमनोत्सवम् आगमोक्तेनमार्गेणकुयद्रिक्तोह्यतंद्रित इति सचपारणादिनेद्वा
दश्यभावेतुत्रयोदश्यांकर्तव्यः तदुक्तंपाद्मे पारणाहेनलभ्येतद्वादशीघटिकाअपि

तदात्रयोदशीग्राह्यापवित्रादमनार्पणे इति विधिस्त्वर्थपंचकेद्रष्टव्यः इतिचैत्रकृत्यं
 अथवैशाखकृत्यं तत्रप्रातःस्नानंविष्णुस्मृतिपादयोरुक्तम् तुलामकरमेपेषुप्रा-
 तःस्नानंविधीयते हविष्यंब्रह्मचर्यंचमहापातकनाशनमिति अत्रसौरमासउक्तः
 अन्यदपिपक्षद्वयमुक्तंपादौ मधुमासस्यशुक्लायामेकादश्यामुपोषितः पंचदश्यां
 चभोवीरमेषसंक्रमणेपिवा वैशाखस्नाननियमंब्राह्मणानामनुज्ञया मधुसूदनम-
 भ्यर्च्यकुर्यात्संकल्पपूर्वकमिति तत्रमंत्रः वैशाखंसकलंमासंमेषसंक्रमणोरवौ प्रा-
 तःसनियमःस्नास्येप्रीयतांमधुसूदन इतिसामान्यकृत्यंप्रदर्श्यविशेषकृत्यंदर्शयति
 तत्रशुक्लतृतीयायांश्रीमत्परशुरामावतरणम् तदुक्तंस्कंदभविष्ययोः वैशाखस्यसि-
 तेपक्षेतृतीयायांपुनर्वसौ निशायांप्रथमेयामेरामारव्यःसमयेहरिः सोच्चर्गैःषड्रहै-
 र्युक्तेमिथुनेराहुसंस्थिते रेणुकायास्तुयोगभदिवतीर्णोहरिःस्वयमिति अथभक्ष-
 तृतीयाकृत्यांतरमपिदर्शयति मात्स्ये वैशाखेमासिशुक्लायांतृतीयायांजनार्दनः

यवानुत्पादयामासयुगंचकृतवान्कृतं ब्रह्मलोकाधिपथगांपृथिव्यामवतारयन् तस्यां-
कार्योयवैर्होमोयवैर्विष्णुंसमर्चयेत् यवान्दद्याद्भिजातिभ्यःप्रयतःप्राशयेद्यवान् इतिपा
द्येचश्रीवाराहधरणीसंबादे त्रेतायुगंतृतीयायांशुक्लायांमासिमाधवे प्रवृत्तंचत्रयीध
र्माःप्रवृत्तास्तेप्रवर्तिताः अक्षयासोऽन्यतेलोकेतृतीयाहरिवह्नुभा स्नानेदानेऽर्चने
श्राद्धेजपेपूर्वजतर्पणे येर्चयंतियवैर्विष्णुंश्राद्धंकुर्वंतियत्नतः तस्यांददतिदानानि
धन्यास्तेधार्मिकानरा इति चंदनोत्सवमपितत्रैवकुर्यात् तच्चोक्तंश्रीमन्नारदपंचरा
त्रे वैशारवस्यसितेपक्षेतृतीयाचाक्षसंज्ञिका तत्रमांलेपयेद्भक्तोलेपनैरपिशोभनैः
प्रीतयेममयःकुर्यादुत्सवान्ममशाश्वतान् चतुर्वर्गप्रदाह्येतेप्रत्येकंतेप्रकीर्तिता इति
अथतद्दिनंनिर्णीयते द्वयोरप्युत्सवनिमित्ते साविद्धाधिकेतुपरेद्युरेव तदुक्तंस्कंदपुरा
णे वैशारवस्यतृतीयायापूर्वविद्धातुनिदिता तस्मात्सर्वप्रयत्नेनचतुर्थसंयुताशुभा
तथावसिष्ठसंहितायां रोहिणीबुधयुक्तापिपूर्वविद्धाविवर्जिता भक्त्याकृतापिसंमो

हात्पुण्यं हन्ति पुराकृतमित्यादिवचनैः पूर्वविद्धस्य सर्वथापरिहार्यत्वात् कलामात्रेपिसापूर्णातित्रोत्सवो कर्तव्यौ तत्रशुक्लचतुर्दश्यां प्रचंडो दंडो दोर्दंडबलोत्कर्षदनुजेंद्रमदद्रावकश्च प्रह्लादानुग्रहार्द्रहृच्छ्रीमन्नुसिंहस्य व्रतपूर्वकजन्मोत्सवः कार्यः तदुक्तं नारसिंहे वैशाखशुक्लपक्षस्य चतुर्दश्यां समारभेत् मज्जन्मसंभवं पुण्यं व्रतं पापप्रणाशनम् स्वाती नक्षत्रयोगे च शानिवारे हि महत्तममिति तथास्कांदे वैशाखस्य चतुर्दश्यां सोमवारे निलर्क्षके अवतारो नृसिंहस्य प्रदोषसमये द्विजा इति साविद्धाचेत्परदिने कर्तव्या अनंगे न समायुक्तानसोपोष्या चतुर्दशी पूर्णायुक्तां तु तां कुर्यान्नारसिंहस्य तुष्टये यः करोति नरो मोहात्कामविद्धां चतुर्दशीम् धनापत्यैर्वियुज्येत तस्मात्तां परिवर्जयेदिति नारसिंहोक्तेः तद्विधिं श्रीमदाचार्यवाक्यचतुष्टयेन दर्शयति चतुर्दशीमहाव्रते तत्रायं विधिरुच्यते प्रातःस्नानादिकं कृत्वा मंदिरसंस्क्रियां शुभां आहूय वैष्णवान्संतः संध्याकाले हि नृहरेः जन्मसंभाव्यविधिना स्नाप्य पंचामृतादिभिः महानैवेद्यमर्पयेत्सर्वं

कृत्यंचकारयेत् लीलामुद्दीययेद्धरेर्वैष्णवशास्त्ररीतितः नृसिंहचरितारव्यानंलीलानृ
सिंहसन्निधौ रात्रौजागरणंकुर्याद्गीतनृत्यादिभिर्नरैरिति तत्रपौर्णमास्यांकृत्यंदर्शय-
ति श्रीमन्नारदवाक्यद्वयेन वैशाखपौर्णमास्यांवैजलस्थंजगदीश्वरम् पूजयेद्वैष्णा-
वोभक्त्याकृतोत्साहंमुदान्वितः गीतवाद्यपताकाद्यैः कृत्वापुण्यमहोत्सवम् ज्येष्ठ-
स्यैकादशीशुक्लायजेतावत्प्रहर्षित इति अथसमस्तवैशाखाशक्तकृत्यं पाद्मेयम्
ब्राह्मणसंवादे त्रयोदश्यांचतुर्दश्यांवैशाखायांचदिनत्रयम् सर्वाशक्तोपिविधिना
नारीवापुरुषोपिवा पूर्वोक्तनियमैर्युक्तः प्रातःस्नात्वास्वशक्तितः विमुक्तःपातकैः
सर्वैःस्वर्गमक्षयमश्नुते वैशाख्यामपिशक्त्यावाभोजयेद्ब्राह्मणान्दश इतिवैशाख
कृत्यं अथज्येष्ठकृत्यं ज्येष्ठेमासितुसंपूर्णंजलमध्येहरिंश्रिया सेवयोपचरेन्नित्य
मुपचारैरुपार्जितैरिति श्रीकुमारोक्तेः तत्रशुक्लादशमीदशहरेति तदुक्तंवाराहे द
शम्यांशुक्लपक्षेतुज्येष्ठेमासिकुजेहनि अवतीर्णाह्यतःस्वर्गाद्दत्तक्षेत्रेचसरिद्वरा ह

स्तेदशपापानितस्माद्दशहरास्मृता तस्यांस्नानं प्रकुर्वति दानं चैव विशेषत इति दशायो-
गास्तुस्कांदेभिहिताः ज्येष्ठे मासि सिते पक्षे दशभ्यां बुधहस्तयोः गरानंदे व्यतीपाते-
कन्याचंद्रे वृषे रवौ दशयोगे नरः स्नात्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते इति इह बुधभौमयोः क-
ल्पभेदेन व्यवस्था सा पूर्वापरा चेद्यत्र योगबाहुल्यं साग्राह्या तस्यां नारायण्यै गंगायै
नमो नमः इति मंत्रेण गंगां पूजयित्वा नारायणं महेशं च ब्रह्माणं भास्करं तथा भगी-
रथं हिमवंतं गंधपुष्पादिभिः पूजयित्वा दशफलानि दशदीपान् दशप्रसृतितिलान् गं-
गायै नम इति मंत्रेण दत्त्वा दशसक्तुपिंडान् गुडपिंडान् जलेक्षित्वा मत्स्यकच्छपमंडू-
कादीन् भ्यर्च्य जलेक्षिषेत् एवं कृत्वा विधानेन वित्तशाठ्यविवर्जितः दशजन्मार्जि-
तैः पापैर्मुच्यते नात्र संशय इति गंगायाः अभावेऽन्यस्यां सरिति कार्यं तदुक्तं स्कांदे
याः काश्चित्सरितः प्राप्य दद्यादर्थ्यं तिलोदकं मुच्यते दशभिः पापैः समहापातकैरपि
दशपापानितुस्कांदेऽभिहितानि अदत्तानामुपादानं हिंसा चैवाविधानतः परदारो

पसेवाचकायिकं त्रिविधं स्मृतमिति पारुष्यमनृतं चैव पैशून्यं चापि सर्वशः असंबन्धप्र
लापश्च वाङ्मयं स्याच्चतुर्विधम् परद्रव्येष्वभिध्यानं मनसानिष्ठचिंतनम् वितथाभिनि
वेशश्च मानसं त्रिविधं स्मृतमिति इति सर्वेषां कृत्यमुक्त्वा अस्माकं विशेषतस्तत्र कर्तव्यं च
दनकर्पूरकुंकुमघर्षितेन शीत्यजलेन श्रीराधाकृष्णौ स्नाप्य विशेषतः शीत्यगुणायुक्तान् नैवे
द्यान्समर्पयेत् प्रसंगादुक्तम् तत्र शुक्लैकादशी निर्जलेति तदुक्तं स्कांदे ज्येष्ठे मासि नृपश्चैष्ट
या शुक्लैकादशी भवेत् निर्जलांतामुपोष्यात्र जलकुंभान्सशर्करान् प्रदाय विप्रमुख्ये
भ्यो मादत्ते विष्णुसन्निधौ तथा पादौ व्यासः वृषस्थे मिथुनस्थे केशुक्लाद्येकादशीय
दा ज्येष्ठे मासि प्रयत्नेन सोपोष्याजलवर्जिता स्नाने चाचमने चैव वर्जयित्वा दकादिकं
अप्रयत्नादवाप्नोति द्वादशाद्वादशीव्रतमिति तत्र पूर्णमास्यां ज्येष्ठास्नानं तदुक्तं विष्णु
ना ज्येष्ठी ज्येष्ठयुता च स्यात्तस्यां तान्तरपुमानिति सच मूलविद्धं निषिद्धम् मूलविद्धान
कर्तव्या ज्येष्ठा कामविनाशिनीति स्मृतेः अथाषाढकृत्यं तत्र शुक्लद्वितीयायां रथो-

त्सवः कार्यः आषाढस्य सिते पक्षे द्वितीया पुष्यसंयुता तस्यां रथे समारोप्य रामं मां भद्र
या सह यात्रोत्सवं प्रवर्त्यथि प्रीणयेत्तद्विजान्वहू निति स्कंदपुराणोक्तेः ऋक्षाभावे सति
तिथ्यामेव कर्तव्यः ऋक्षाभावे तिथौ कार्यं सदा सा प्रीतये ममेति तत्रैवोक्तेः तिथ्यभा
वे तु न नक्षत्रेण तदुत्सवः कर्तुं शक्त्यः तिथिष्वविद्यमानेषु कर्म कुर्वीतियेनराः वृथा भवे
त्कृतं तस्य चात्मानं नरकं नयेदिति गार्ग्योक्त्या तिथिं विना तन्निषेधात् विद्वाधिकेतुप
रदिने एव पूर्वविद्धादिने दत्तं यत्किंचित् पूजनं च वै नैव गृह्णाति वैकुण्ठः पूजां तद्दिनसंभवा
मिति नारदीयवचनात् तत्र शुक्लैकादश्यां शयनोत्सवः कार्यः तदुक्तं ब्राह्मै एकाद-
श्यां तु शुक्लायामाषाढे भगवान्हरिः भुजंगशयने शोते क्षीराणि विजले सदा इति श्रीम-
दाचार्यवाक्यपंचकेन तद्विधिं दर्शयति राधाकृष्णौ तदा सम्यक् संपूज्या हूय वैष्णवा
न् तोषयित्वा यथाविधि वसनैश्चंदनादिभिः सुछत्रचामरध्वजपताकासहितं हरिम्
नरयानैर्जलाभ्याशंचानयेन्मृत्युपूर्वकम् दुग्धंच तत्र भूयिष्ठं जलालाभे निधापयेत् गृ

हेहिभावेतन्नीरंसर्वोपचारपूर्वकम् तीरेपुष्पांजलिंदत्वासिंहासनेस्थितंहरिम् धूपादि
कोपहारांतान्दत्त्वार्थयेतमंत्रतः सुप्तेत्वयिजगन्नाथजगत्सुप्तंभवेदिदम् विबुद्धे तु-
विबुद्धोतप्रसन्नोमेभवान्च्युत इति शेषपर्यंकवर्येस्मिन्फणामणिगणामले श्वेतद्वी-
पांतरेदेवकुरुनिद्रांनमोऽस्तुते इति तत्रापिशंखचक्रादिधारणाम् तदुक्तंभविष्ये
शयिन्यांचैवबोधिन्यांचक्रतीर्थैतथैवच शंखचक्रविधानेनवन्हिपूतोभवेन्नर इतित
च्चनित्यं अग्निहोत्रंयथानित्यंवेदस्याध्ययनंयथा ब्राह्मणस्यतथैवेदंतत्तचक्रादि
धारणामितिपद्मपुराणोक्तेः विनायज्ञोपवीतेनविनाचक्रादिधारणात् सद्विजोरा-
क्षसोज्ञेयः श्रौतकर्मबहिःकृत इतिहारीतस्मृत्युक्तेश्च श्रुतिश्चक्रकूपरिशिष्टे अ-
तस्ततनूर्नतदामोअश्रुते श्रुतासइद्वहंतस्तत्समासतेति छांदोगपरिशिष्टेच सहो
वाचयाज्ञवल्क्यस्तत्पुमानात्महितायप्रेम्णाहरिंभजेत् स्रुलोकमौलेर्द्धमणियंगे
ष्वग्निनाधत्तेशतपथो श्रुतिः ननु संप्रदायत्रयस्थानां वैष्णवानामपि द्वारकाया

व्यतिरिक्ततत्तचक्रादिधारणस्यादृष्टत्वाच्छास्योलंघनरूपस्तेषांदोषः स्यादिति चेन्न
 सत्यवार्ताब्रह्मचर्याद्यपगमेपातित्यभावश्रवणाद्रोपीचंदनादिशीतलमुद्राधारणस्य
 शास्त्रेविहितत्वाच्च तदुक्तं श्रीमन्नारदपंचरात्रे यावच्चक्रांकधारीस्यात्तावत्संभव
 तिस्वतः तस्माद्ब्रह्मस्थधर्मेणवर्तमानोद्विजोत्तमः चंदनांकधरोभूयाद्विष्णुमू-
 र्तिःसधर्मवान् शीतांकधारीपुण्यात्मासर्ववर्णेषुसंस्थितः आश्रमेषुचसर्वेषुमंत्रे
 णानेनसंभवेत् सद्धर्मगुणिनांशीतंशशीवास्मेकदर्शिनं तथामांत्वंपरित्राहिसं
 सारपरितापत इति तत्रद्वादश्यांकेचिच्छ्रवणयोगवदनुराधायोगरहितायामेवपा
 रणाकर्तव्या इत्याहुस्तन्न मैत्रंक्रुक्षंकृतेत्याज्यमिति वायुपुराणोक्तन्यातत्कृतयुग
 विषयत्वात् तत्रपौर्णमास्यांगुरुपूजा सामध्यान्हव्यापिनीयाह्या दिनद्वयेतादृशी
 चेत्परैवपूर्वोक्तनारदीयवाक्योपलंभात् अथश्रावणकृत्यंदर्शयिति तत्रसुमुहूर्ते
 प्रथमारभ्यश्रद्धाप्रमितानिदिनानिदोलोत्सवःकार्यः प्राप्तौपरमशारवाढ्यांन्यग्री

धंशाखिनांवरम् तत्रसांदोलिकाभिश्चेत्यादिहरिवंशोवर्षाकालप्रसंगेभगवतास्वय
मेवदोलिकोत्सवकृतत्वात्तदनुकरणप्रसक्तेः तत्रद्वादश्यांपवित्रारोपणोत्सवःकार्यः
शक्रकूपक्षेनभोमासिद्वादश्यांवैष्णवोत्तमः पवित्रारोपणंकुर्याच्छुभतंतुमयंहरेरि
तिहारीतस्मृत्युक्तेः द्वादश्यांश्रावणोमासिसितेपक्षेपवित्रकं श्रीकृष्णायप्रदात
व्यंवैष्णवीभिश्चवैष्णवैरितिश्रीमन्नारदोक्तेश्च अत्रद्वादशीशब्दस्तुपारणाहेवि-
हितः श्रावणेद्वादशीशुक्लापारणादिनसंभवम् तस्यांनित्याविरोधेनपवित्राणिनि
रूपयेदितिश्रीमन्नारदपंचरात्रोक्त्या पारणाहनितत्कृत्यदर्शनात् अतएवपारणा
हेद्वादश्यभावेतु पद्मपुराणेऽभिहितः पारणाहेनलभ्येतद्वादशीघटिकापिचेत्
तदात्रयोदशीग्राह्यापवित्रादमनार्पणे इति केचिद्वादश्यांतद्विहितेप्येकादश्यामेव
तत्कर्तव्यमिति वदंतितन्न मानाभावात् एकादशीरुद्राणांद्वादशीकेशवस्यच इति
विष्णुरहस्योक्त्याएकादश्यादेवतांतरविषयत्वाच्च उक्ततिथिपरित्यागेतन्निमित्तदो

षाप्तेश्च तत्राधिकारिणस्तुविष्णुरहस्ये ब्राह्मणः क्षत्रियो वैश्यस्तथा स्त्री शूद्र एव च
 स्वधर्मावस्थिताः सर्वे भक्ताः कुर्युः पवित्रकम् सचनित्यः विधिना शास्त्रदृष्टेन योनिकु
 र्यात्पवित्रकम् हरन्ति राक्षसास्तस्य वर्षपूजादिकं फलमिति बहुच परिशिष्टोक्तेः श्रीम
 दाचार्यवाक्यैस्तन्निर्माणविधिं दर्शयति क्षौमकौशेयकार्पासैः पवित्राण्यथारुचि
 वैष्णवीक तितैः सूत्रैर्यथाशक्त्यैव कारयेत् तत्र त्रिगुणितं सूत्रं त्रिगुणीकृत्य संस्कृतं
 पञ्चगव्येन कवचमंत्रेणाद्भिः समुक्षयेत् सूत्रं श्रीकृष्णमंत्रेणाष्टोत्तरशतसंख्यया प्र
 जप्य कृष्णगायत्र्या शंखोदकेन चोक्षयेत् नन्दपुत्राय विद्महे राधा प्रियाय धीमहि
 तन्नः कृष्णः प्रचोदयादिति श्रीकृष्णत्रिपदी सूत्रं शुष्कं ततः कृत्वानिर्मपयेत्पवित्र
 कम् तत्र श्रीकृष्णजानूरुनाभिप्रमाणकानि च क्रमेण त्रीणि चाद्यन्तु साष्टशतेन का
 रयेत् चतुःपञ्चशतामध्यं कनिष्ठं सप्तविंशतेरिति ग्रंथिप्रमाणानि विष्णुरहस्ये क
 निष्ठे द्वादशप्रोक्ता मध्ये तु द्विगुणामताः त्रिगुणाश्चोत्तमे प्रोक्ता ग्रंथयश्च पवित्रके इति

पवित्रसमर्पणमंत्रः कृष्णकृष्णनमस्तुभ्यंगृहाणेदंपवित्रकम् पवित्रीकरणार्थायिवर्षपू-
जाफलप्रद इति तत्रपौर्णमास्यांरक्षाबंधनम् तदुक्तंभविष्योत्तरे ततोपराहसम-
येकुर्यात्पोटलिकांशुभाम् कारयेच्चाक्षतेस्तद्वत्सिद्धार्थेर्हमचर्चितामिति तत्रमंत्रः
येनबन्धोबलीराजादानवेन्द्रोमहाबलः तेनत्वामभिवधामिरक्षेमाचलमाचल इति इ-
तिश्चावणकृत्यं अथभाद्रपदकृत्यं तत्रकृष्णाष्टम्यांश्रीमत्परममंगलगुणगणमंदि-
रसहजलावण्याकरब्रह्मादिवंदितचरणारविंदश्रीमत्परमवैष्णवोपास्यश्रीमत्कृष्ण-
जन्मोत्सवो निरूप्यते तदुक्तंगौतमीयतंत्रे अथभाद्रासिताष्टम्यांप्रादुरासीत्स्वयं
हरिः ब्रह्मणाप्रार्थितःपूर्वदेवस्यांकुपयाविष्णुः राजन्यैर्ब्रह्मणैर्वैश्यैःशूद्रैश्चैवस्व-
शक्तितः उपवासंप्रकुर्वतिनभोक्तव्यंकदाचनैति उपवासस्यव्यतिरेकेण नित्यत्वंद-
र्शयति विष्णुरहस्ये शूद्रान्नेनतुयत्पापंशवहस्तस्यभोजने तत्पापंलभ्यतेपुंभि-
र्जयंत्यांभोजनेकृतेइति तथास्कांदे येनकुर्वतिजानंतःकृष्णजन्माष्टमीव्रतम् ते

भवन्तिनराः प्राज्ञव्यालव्याघ्राश्वकानने कृष्णाष्टमीदिने प्राप्तेयेन भुक्तं द्विजोत्तम त्रैलो-
 क्यसंभवं पापं भुक्तं तेन न संशयः अन्वयेन तन्माहात्म्यं च स्कांदे कृष्णाजन्माष्टमीलो-
 के प्रसिद्धा पापनाशिनी ऋतुकोटि समाह्वेषातीर्थायुतशतैः समा कापिलंगो सह-
 स्रंतु यो ददाति दिने दिने तत्फलं समवाप्नोति जयंत्याः समुपोषणे वर्षे वर्षे तु कर्तव्या तु
 ष्यर्थं च क्रधारिणः प्राजापत्यर्क्षसंयुक्तान भस्ये चासिताष्टमी आजन्मोपार्जितं पा-
 पं प्रहरार्द्धे विलीयते रात्रौ जागरणे विप्रदृष्टेन शयति देहिनामित्यादिसाकीदृशी कर्त-
 व्येत्यपेक्षायामाह विष्णुरहस्ये मुहूर्तमप्यहोरात्रेयस्मिन् युक्तं तुल्यते अष्टम्यां
 रोहिणी ऋक्षं तासु पुण्यमुपावसेदिति आग्नेये अर्द्धरात्रमतिक्रम्य सप्तमीदृश्य-
 ते यदि विनापि ऋक्षं कर्तव्यं न वम्यामष्टमीव्रतम् ब्रह्मवैवर्ते वर्जनीयाप्रयत्नेन स-
 त्प्रीसंयुताष्टमी विना ऋक्षेण कर्तव्या न वमीसंयुताष्टमी पूर्वमिथा सदा त्याज्या
 प्राजापत्यर्क्षसंयुता इति स्कांदे पलवेधेपि विप्रेन्द्रसप्तम्यां त्वष्टमीं त्यजेत् कराया-

विंदुनास्पृष्टंगंगांभःकलशंयथा इतिपादो पूर्वविद्धाष्टमीयातुउदयेनवमीदिने मु
हूर्तमपिसंयुक्तासंपूर्णासाष्टमीभवेत् कलाकाष्ठामुहूर्तापियदाकृष्णाष्टमीतिथिः न
वम्यासायास्यास्यात्सप्तमीसंयुतानहि पंचगव्यंयथाशुद्धंनयाह्यंमद्यसंयुतं रवि
विद्धातथात्याज्यारोहिणीसहितायदि भविष्ये शौवाःसौरागाणापत्याःशाक्तश्चा
न्योपसेवकाः पूर्वविद्धानिब्रतानिकुर्वंतिकारयंतिच विष्णुव्रतंसदाविप्रपूर्वविद्धं
नकारयेदितियाज्ञवल्क्यः संपूर्णाचान्द्रीरात्रेतुरोहिणीयदिलभ्यते कर्तव्यासाप्रय
त्नेनपूर्वविद्धांविवर्जयेदिति विष्णुधर्मे अष्टमीकृष्णापक्षस्यरोहिणीसंयुतायदा
भवेत्प्रौष्ठपदेमासिजयंतीनामसास्मृता प्राजापत्यर्क्षसहिताकृष्णानभसिचाष्ट
मी मुहूर्तमपिलभ्येतसेवोपोष्यामहाफला इति शुद्धाष्टम्यभावेकेवलनवम्यामे
वतद्रतम् तदुक्तंपादो तिथिक्षयेचविद्धायांकर्तव्यंनवमीव्रतमिति गृहीयान्नि
यमंपूर्वदंतथावनपूर्वकं नियमात्फलमाप्नोतिनश्रेयोनियमंविना इतिस्कांदोक्ते

नियमस्यावश्यकत्वात्तद्वाक्येनियमं दर्शयति आदौ गुरुगृहे गत्वा पश्चान्नियममाचरे
 त् स्वशिरःपादयोः कृत्वा पादौ स्पृष्ट्वा च मौलिना कृत्वा जलिपुटी भूत्वा श्रीगुरुं प्रार्थये
 ततः नियमं देहि भो स्वामि नष्टम्यां च मम प्रभो इति गुरुक्तमंत्रेण स्वीकुर्यान्नियमं बु
 धः मंत्रः जयंत्यांतु निराहारः श्वो भूते परमेश्वर भो ह्यामि पुंडरीकाक्ष शरणं चरणौ
 तव उपोषितस्तु मध्याह्ने स्नात्वा कृष्णातिलैः शुचिः कृत्वामूर्ध्नि फलं ध्याम्य महापुण्य
 विवृद्धये कृत्वामाध्याह्निकं कर्म स्थापयेदब्रणं घटम् पंचरत्नसमायुक्तं पवित्रोदक
 पूरितं स्रुचं दनं गंधयुक्तं कर्पूरागरुवासितम् स्रुधूपवासितं शुभ्रं पुष्पमालाभिः शो
 भितम् तस्योपरि न्यसेत्पात्रं सौवर्णं शिद्धयान्वितं तदलाभे तु वैरूप्यं ताम्रं वेणुमयं
 मुने तस्योपरि न्यसेद्देवं ह्रीं मलक्षगसंयुतम् ददमाना तु पुत्रस्य स्तनं वै विस्मितान-
 ना पिबमानः स्तनं सोऽथ कुचाग्रं पाणिना स्पृशन् अवलोकमानः प्रेम्णा मुखं मातु
 र्मुहुर्मुहुः कृत्वा चैव तु वै कुंठमात्रा सह जगद्गुरुम् क्षीरादिस्नपनं कृत्वा देवमावाहये

ततः मंत्रः एहि एहि जगन्नाथगोलोकात्पुरुषोत्तम परिवारगणोपेतो लक्ष्म्या सहज
गत्पते प्रतिष्ठामंत्रः श्रीकृष्णाय सहपरिवाराय पीठदेवतासहितायासनंदत्तमास्य
तां भगवते नमः आवाहिते तु देवेशे अर्घ्यादीनुपकल्पयेत् उपचर्य विधानेन चंदनेन
विलेपनं कुंकुमेन महाभाग कर्पूरागरुचर्चितम् पद्मकोशीरगंधैश्च मृगनाभिविमि
श्रितम् श्वेतवस्त्रयुगच्छन्नं पुष्पमालासुशोभितम् मल्लिकामालतीपुष्पैश्चंपकैः
केतकीदलैः बिल्वपत्रैरखंडैश्च तुलसीदलकोमलैः पूजनीयो महाभाग महाभक्त्या
जनार्दनः द्राक्षाफलैर्जातिफलैः फलैरंभासमुद्भवैः नैवेद्यैर्विविधैः शुभ्रैर्घृतपक्षैरने
कधा दीपकं कारयित्वा तु तथा कुसुममंडपम् गीतं वाद्यं तथा नृत्यं स्वयं भक्त्या तु
नारद शांतिपाठं शास्त्रपाठं गीतगानं तृतीयकं सहस्रनामचतुर्थं पंचमं नागमा
क्षणम् बालस्य चरितं विष्णोः पठनीयं पुनः पुनः एवं कृत्वा विधानं तु यथा विभूति
नारद गुरुं संपूज्य सद्भक्त्या त्वर्चनीयस्ततो हरिः श्राद्धदाने पर्वणि च तीर्थे व्रतमखेषु

च वित्तशाठ्यं न कुर्वीत ह्येतैर्धर्मप्रयोजनैः जीवतां यातियः कालोजयंती वासरं विना त
 त्वं डमायुषो व्यर्थं नराणामुपजायते अतिक्रम्य नरो यस्तु गुरुं धर्मोपदेशकम् विप्रै
 र्द्रस्वेच्छया पुण्यं कुर्वाणो नरकं व्रजेत् अभिवाद्य गुरुं तस्मान् धर्मकार्यं तु साधयेत् धर्म
 मर्थं च कामं च यदीच्छेदात्मनो हितम् दद्यात्स्वशक्तितीभक्त्या गोमहीकां च न वस् इष्टं
 धान्यं च वस्त्रं च भूषणं मधुरं वचः जन्माष्टम्यर्द्धरात्रे तु कृत्यं कुर्याद्यथाविधि पूर्वस्थल
 द्वयं कल्प्य जन्मस्थानं च गोकुलं पूर्वे गोष्ठं त्वलंकारैर्ध्वजतोमरमौक्तिकैः पूगीफलपु
 तैः स्तंभैः कदलीभिश्च चित्रकैः वर्णकैर्विविधैश्चैव शय्याभोजनपानकैः अन्यैश्च वि
 विधैः पुष्पैरलेकुर्वीत वैष्णवः भक्ष्यभोज्यलेहचोष्यविशेषान् साधयेत्तथा सूपादिपा
 यसांतानि सर्वाण्येव चकारयेत् ब्रजेश्वरं ब्रजेश्वरीं च गोपान् गोपींश्च वेषयेत् गाश्च व
 त्सान् च त्सतरीः संपाद्यैव च गोरसान् यथास्थानमलंकृत्य गोष्ठमित्यादिरीतितः जन्म
 स्थाने श्रीकृष्णप्रादुर्भाविं व्यभाष्य च ततः पंचामृतादिभिर्महास्नानं विधाय च नि

शिपूजाविधातव्यादेवक्याःकेशवस्यच मंत्रेणानेनविप्रेन्द्रगुरुणाभिहितेनच मंत्रः देव-
कीकृष्णमातस्त्वसर्वपापप्रणाशिनी अतस्त्वांपूजयिष्यामिभीतोभवभयस्यच पू-
जितानुयथादेविप्रसन्नात्वंवरानने यथाशक्त्यासुपूजिताप्रसादंकुरुसुव्रते यथापु-
त्रंहरिंप्राप्तानिर्वृतिंचपरांध्रुवाम् तामेवनिर्वृतिंदेविस्वपुत्राद्विददस्वमे श्रीकृष्णाच
नमंत्रः अवतारसहस्राणिकरोषिमधुसूदन नसंख्यातेऽवताराणांकदाचिज्जायते
भुवि देवाब्रह्मादयोवापिस्वरूपंनविदुस्तव अतस्त्वांपूजयिष्यामिमातुरुत्संगसंस्थि-
तम् वांछितंकुरुमेदेवदुष्कृतंचैवनाशाय कुरुष्वमेदयांदेवसंसारातिभयापह एवंसं-
पूज्यगोविंदंपात्रेतिलमयेस्थितम् ततस्तुदापयेदर्घ्यमिंदोरुदयतःशुचिः अर्घ्यमंत्रः
श्रीकृष्णायदेवकीसहितायसगणसपरिवारायसायुधायश्रीराधिकासहितायअर्घ्यं
नमः नालिकेरेणशुभ्रेणदद्यादर्घ्यंविचक्षणाः कृष्णायपरयाभक्त्याशंखोदेनविधा-
नतः सोमायचविशेषेणदद्यादर्घ्यंतुपुत्रक अर्घ्यमिंदोगृहाणत्वंरोहिण्यासहितोम

म यमुनांकल्पितांतस्मात्कृष्णमुलंघ्यगोकुले बालकंपूर्वकल्पितेस्थापयेद्वसुदेववत्
 ततःप्रभातसमयेउदितेरविमंडले कृत्वामाध्याह्निकंकर्मसत्यप्रवणमानसः दापये
 द्विधिवत्सर्वेश्वीगुरवेमहामुने दद्याद्दद्याणिसोष्णीषंकंचुकंमुद्रिकांतथा गुरुरपिम
 हारत्नदानानिसकलानिच कारयेत्परयाभक्त्याव्रतनिष्पत्तिहेतवे ततोव्रजेश्वरीगे
 हेगोपस्त्रीणांसमागतिम् प्रसिद्धीतिःकृत्वामहोत्सवंचकारयेत् दधिकर्दमना
 मानंदधिपयःप्रभृतिभिरितिकर्तव्यविधिः अथपारणानिर्णयः ब्रह्मवैवर्ते अष्ट-
 म्यामथरोहिण्यांनकुर्यात्पारणंकचित् इत्यात्पुराकृतंकर्मउपवासाजितंफलम् ति
 थिरष्टगुणंहंतिनक्षत्रंचचतुर्गुणम् तस्मात्प्रयत्नतःकुर्यात्तिथिष्मांतेचपारणामिति
 याज्ञवल्क्यस्तु याःकाश्चित्तिथयःप्रोक्ताःपुण्यानक्षत्रयोगतः ऋक्षांतेपारणांतासां
 श्रवणंरोहिणींविना नक्षत्रांतेदिनांतेचपारणंयत्रनोदितम् यामत्रयोर्द्वौगामिन्यांप्रा
 तरेवहिपारणामिति निबार्कगास्तूत्सवांतेप्रामाणिकाः तदुक्तंश्रीमत्सनकादिभिः ति

थ्यंतेचोत्सवांतेवाव्रतीकुर्वीतिपारणमिति तथावायवीये यदीच्छेत्सर्वपापानिहंतुंनि
रवशोषतः उत्सवांतेसदाविप्रजगन्नाथान्नमाशयेदिति अब्रदधिकर्दमपर्यंतमु-
त्सवंश्रीमदाचार्यवाक्यैस्तत्कृत्यंदर्शयति नवनीतदधितर्कैर्हरिद्रादिविमिश्रितैः प
रस्परंविनोदकैःपरमवैष्णवैःसह ततःस्नात्वातुनद्यादौचान्योन्यजलसेचनैः भगव
दवशेषेणप्रियेणैवमहात्मनः विधिनानेनसहितांजयंतींचकरोतियः नारीचोद्धरते
पुंसःपुरुषानेकविंशतिम् संक्षेपेणतुयःकुर्याज्जयंतींकलिवल्लभाम् मनसेष्टफलंप्रा
प्यगोलोकंसंप्रगच्छति एवंजन्माष्टमीकृत्वाकर्तव्यंनावशिष्यते सर्वपुण्यफलंप्रा
प्यह्यंतेयातिहरेःपदमिति अथश्रीमहंदावनवल्लभभक्तिविधायिवैष्णवजनाल्हा
दकारिजगज्जननीश्रीकृष्णमनोहारिश्रीमद्राधिकावतरणंभाद्रशुक्लाष्टम्यां तदुक्तं
भविष्योत्तरे भाद्रेमासेसितेपक्षेयापवित्राष्टमीतिथिः राधाजन्मोत्सवंतत्रकारये
त्कृष्णसेवकः मध्याह्नेवृश्चिकेलग्नेज्येष्ठायाःसप्तमेपदे मुहूर्तेऽभिजितेविप्रजाता

राधाहरिप्रिया इतिसनित्यः भोविप्रायेनकुर्वन्तिराधाजन्ममहोत्सवं तेषांतुवार्षि-
कंकृतं भस्माहुतिसमं भवेदिति भविष्योत्तरोक्तेः श्रीमदाचार्यवर्येणाप्युक्तम् शुक्ला
ष्टम्यांतुभाद्रस्यराधाजन्ममहोत्सवम् करणीयंबहुप्रेम्णाकृष्णजन्माष्टमीव्रतादि-
ति तत्रव्रतंकर्तव्यमुत्सवमात्रं वासंदेहः प्राप्तस्तत्रोच्यते भाद्रशुक्लाष्टमीं शुद्धांकुर्या-
द्रक्तिविवर्द्धनीं उपोष्यान्वमीशुद्धामुनियुक्तांचवर्जयेत् सर्वव्रताधिकापुण्याद्वा
दशीकृष्णवल्लभा तस्मात्पुण्यतमाविष्णोः कृष्णजन्माष्टमीशुभा तस्माद्वियत्त-
माश्रीमद्राधाजन्माष्टमीद्विजाः तस्मात्सर्वप्रयत्नेनसोपोष्यामानवैः कलाविति भ-
विष्योत्तरोक्तेरुपवासस्यावश्यकतयाव्रतपूर्वकोत्सवंकार्यं नतूत्सवमात्रम् उत्सवंतु-
जन्माष्टमीवत् तत्रशुक्लैकादश्यांकटिदानोत्सवः कार्यः प्राप्तेभाद्रपदेमासित्वेकाद-
श्यांसितेहनि कटिदानंभवद्विष्णोर्महापातकनाशनं देवदेवजगन्नाथयोगीगम्यश्चि-
यःपते कटिदानंकुरुष्वद्यमासेभाद्रपदेशुभे क्रीडयित्वाजलयानैः पुनर्मंदिरमान

येदिति भविष्योक्तेः तत्रशुक्लद्वादश्यां श्रीमहामनोत्सवः कार्यः श्रोणायां श्रवणद्वाद
श्यां मुहूर्तेऽभिजितिप्रभुः ग्रहनक्षत्रताराद्याश्चक्रुस्तज्जन्मदक्षिणाम् द्वादश्यां सविता
तिष्ठन्मध्यं दिनगतो नृप विजयानामसाप्रोक्ताय स्यां जन्मविदुर्हरि रिति भागवतोक्तेः
मासि भाद्रपदे शुक्ले द्वादश्यां विष्णुर्देवते अदित्या मुद्ग्वद्विष्णुरुपेन्द्रो वामनो व्यय इति
हारीतस्मृत्युक्तेश्च ननु एकादशी द्वादशी च वैष्णवा वंचापितवचेत् तद्विष्णुश्च स्वलं
नाम विष्णुसायुज्यकृद्भवेदिति विष्णुधर्मोत्तिरे तथानारदीये यदानप्राप्यते ऋक्षं द्वा
दश्यां वैष्णवा वंचचित् एकादशी तदोपोष्या पापघ्नी श्रवणान्विता उभयोर्देवता वि-
ष्णुः पुराणपुरुषोत्तमः विभेदोपिन कर्तव्यो विभेदात्पतते नरः तथा कुमारः प्राहुः
मासि भाद्रपदे शुक्ले द्वादशी श्रवणान्विता महती द्वादशी ज्ञेया उपवासं महाफला ए
कादशी मुपोष्यैव द्वादशी मप्युपोषयेत् नचात्र विधिलोपः स्यादुभयोर्देवतं हरिः अस्म
मासव्रतो ह्येव कुर्याद्भूतमिति श्रुतिरित्यादिवचनैः श्रवणद्वादशी व्रतानुष्ठानमेकादश्या

प्रसक्तावपिन तत्र वामनजन्मोत्सवः कर्तुं शक्यः किंतु तद्विहिततिथ्यामेव अतएव श्रव
णद्वादशी वामनजन्मोत्सवयोर्भेदस्तु ग्रंथकृद्भिव्यारब्धा तत्त्वान्नास्माभिः प्रपंच्यते त
थापि सिद्धांतमात्रं तु वदामः श्रीमहामनोत्सवस्तु भाद्रशुक्लद्वादश्यामेवेति नियमः
श्रवणद्वादशी तु यदा कदा वा तदुक्तरीत्या योगेनैव श्रवणद्वादशीति मंतव्या तथाच
स्कंदपुराणे शुक्ले वायदिवाकृष्णेद्वादशी श्रवणान्विता एकादशीमेकभक्तत्वंद्वाद
शीसमुपोषणात् प्रमार्जयति पापानि लिखितानि स्वयं यमः माघे मासिकृतायेन
द्वादशी श्रवणान्विता फाल्गुने तथा श्विने वापि श्रवणेन बुधेन च कर्तव्या संगमे सा च
द्विषड्विजया स्मृतेति इत्यत्र श्रवणद्वादश्यां श्रवणयोगस्तु मध्याह्नावधिनियामके-
तदुक्तप्रतानुष्ठानम् नभस्यद्वादशी शुक्लाकृष्णो माघेथ फाल्गुने इत्याद्युपक्रम्य आ
मध्याह्नेन चैद्यस्तुकुर्यात्तित्रैव पारणामिति स्मृतिरत्नाकरोक्तेः अथ परेद्युर्वामनोत्स
वानुष्ठानपक्षे तुद्वादशी श्रवणयोरा मध्याह्नावधितद्योगनियामकेतदुक्तप्रतानुष्ठा

नंद्वादशीमात्रसत्वेतुतदुत्सवमात्रमित्यभिप्रेत्याह गोतमः उदयस्पर्शिनीविष्णुतारका
द्वादशीयुते साम्यप्रोष्ठपदेविष्णुर्जातः कश्यपगोहृतः उदयं व्याप्ययोगोस्ति तिथिनक्ष
त्रसंयुतः आमध्याह्नेन चेत्सोयंकुर्यात्तित्रैव पारणामित्यत्रैवकारेण जन्माष्टमीव्रतव
दस्यानुष्ठानमिति ध्वनितम् जन्माष्टमीनिर्णयापेक्षया प्रकृतेः पारणानियमवा-
क्यविशेषस्मरणात् पूर्ववेधस्यातिदूषित इव नैकादशीवेधस्य परिहार्यत्वाच्च किंतु
तद्गुणवद्वासरत्वेनातिप्रशस्ततरत्वेनांगीकार्यत्वात् ननु तदुक्तरीत्योपवासद्वयप्र-
सक्तौ कथं तदुपवासद्वयं कर्तुं शक्यम् पारणांतं व्रतं ज्ञेयं व्रतांतं विप्रभोजनं असमा-
प्तं व्रते पूर्वेनैव कुर्याद्ब्रतांतरमिति विष्णुधर्मोत्तियाविधिलोपप्रसंगादिति चेन्न एकाद-
शीमुपोष्यैव द्वादशीं समुपोषयेत् नचात्र विधिलोपः स्यादुभयोर्देवतं हरिरिति भावि-
ष्योत्तरोक्तेः उपवासद्वयासमर्थे तु द्वादश्यामेव व्रतं कर्तव्यम् तदुक्तं नारदीये उपोष्य
द्वादशीं पुण्यां श्रवणक्षेपासंयुताम् एकादश्युद्भवं पुण्यं नरः प्राप्नोत्यसंशयम् वाज

पेयेयथायज्ञकर्महीनोपि दीक्षितः सर्वफलमवाप्नोति चास्नातोप्यहुतोपि सन् एवमे-
 कादशीभुक्काद्वादश्यांसमुपोषणात् पूर्ववासरजंपुण्यंसर्वप्राप्नोत्यसंशयमिति पार-
 णानिर्णयस्तु जन्माष्टमीवत् अब्रोत्सवांतस्तुरात्रिजागरणमारभ्य परदिने भगवत्पूज-
 नावधिज्ञेयः तत्र शुक्लचतुर्दश्यामनंतोत्सवः मासि भाद्रपदशुक्ले चतुर्दश्यां द्विजोत्त-
 म अनंतं पूजयेद्भक्त्या दानं दद्याच्च शक्तित इति पुराणां तरोक्तेः साविद्धाधिके किंचिन्मा-
 त्र निर्गमने परे द्युरेव चतुर्दश्युदये किंचिदिति नागरखंडोक्तेः प्रसंगादिदमप्युक्तम् इति
 भाद्रपदकृत्यम् अथाश्विनकृत्यम् तत्र कृष्णप्रतिपदमारभ्य शुक्लप्रतिपदावधिश्चा-
 द्द्वकालः तदुक्तं नागरखंडे नभस्यस्यापरे पक्षे तिथिषोडशकस्तु यः कन्यागतान्वि-
 तश्चेत्स्यात्सकालः श्राद्धकर्मणीत्यत्रासंदिग्धसंदिग्धवचनं नभस्यस्य इति त्रिमांतर-
 मासेन तिथिषोडशकस्तु देवलेन स्पष्टतया उक्तः अहःषोडशको यस्तु शुक्लप्रतिपदा-
 सह चंद्रक्षयाविशेषेण सापि दशमिका स्मृतेति स आहो नित्यः आषाढ्याः पंचमेप

क्षेयः श्राद्धं न करिष्यति शाकेनापि दरिद्रोऽपि सोऽत्यजत्वमुपेक्ष्यति आसनं शयनं भोज्यं
स्पर्शनं भाषणं तथा तेन श्राद्धं करिष्यंति ये ते पापतरानरा इति नागरखंडोक्तेः यत्र श्राद्धं
निषेधस्तच्छ्रीमन्नारदश्चाह ननंदास्फुगोर्वारिरोहिण्यांच त्रिजन्मसु रेवत्यांच मघा
यांच कुर्यादापरपक्षिकमिति नंदाः प्रतिपत्त्युक्तादक्षयः त्रिजन्मान्याद्यदशम एकोनविं
शतिनक्षत्राणि ननु धनाढ्यश्चेन्निषेधतिथौ त्यक्त्वा विहिते श्राद्धं कुर्यात्तित्र धनहीन
स्य कागतिरिति चेदुच्यते यो वै श्राद्धं नरः कुर्यादेकस्मिन्नपि वासरे तस्य संवत्सरं या
वत्तृप्ताः स्युः पितरो ध्रुवमिति नागरखंडोक्तेस्तन्निस्तारः नियमस्तत्रैव आषाढ्याः पं
चमे पक्षे कन्यासंस्थे दिवाकरे मृताहनि पितुर्यो वै श्राद्धं दास्यति मानवः तस्य संवत्स
रं यावत्संतुष्टाः पितरो ध्रुवमिति तथा कात्यायनः याति धिर्यस्य तातस्य मृताहेतुप्रव
र्तते सातिथिः पितृपक्षे तु पूजनीया प्रयत्नत इति ननु यस्य पंचम्यवधौ पितुर्मृता-
हनि कन्यासंक्रमश्चेत्पक्ष्यां सप्तम्यां वा तदा स किं करोति तदुच्यते आषाढीमवधिं क

त्वायः स्यात्सक्षस्तुपंचमः श्राद्धंतत्रभूकुर्वीतकन्यागच्छतुवानवा इति नागररवंडोक्तेः
 किंच विवाहेविहितेमासांस्त्यजेयुर्द्वादशावधि सपिंडाः पिंडनिर्वपणं मौंजीबंधेषडेवहि
 इतिज्योतिःपराशरेणोक्तम् तस्यापवादः स्मृतिसंग्रहे महालयेगयाश्राद्धेमातापित्रोर्मृ
 तेहनि यस्यकस्यापिमर्त्यस्यसपिंडीकरणेतथा कृतोद्वाहोपिकुर्वीतपिंडनिर्वपणंसुत
 इति तत्रपिंडदानेऽधिकारिणोहेमाद्रौ उपाध्यायगुरुश्चश्रुपितृव्याचार्यमातुलाः श्व
 शुरभ्रातृतत्पुत्रभ्रातृगृशिष्यासपोषकाः भगिनीस्वामिदुहितृजामातृभगिनीसुताः
 पितरौपितृपत्नीनांपितुर्मर्तुश्चयास्वसा सखिद्रव्यादशिष्यास्तास्तीर्थेचैवमहालये
 एकोद्दिष्टविधानेनपूजनीयाः प्रयत्नत इति विरक्तानांतुश्राद्धकरणेद्वादश्यामेव निय
 मः तच्चोक्तंपृथ्वीचंद्रोदये यतीनांचवनस्थानांवैष्णवानांविशेषतः द्वादश्यांविहितं
 श्राद्धंकृष्णपक्षेविशेषत इति वैष्णवानांत्वयंविवेकः यदाशुद्धैकादशीतदाद्वादश्यांश्रा
 द्दंयद्येकादशीविद्धातदात्रयोदश्यांश्राद्धंकर्तव्यं ननु अद्यप्रभृतियःश्राद्धंत्रयोद-

श्यांकरिष्यति कन्यासंस्थेसहस्रांशौतस्यस्याद्वंशसंक्षय इति नागरखंडोक्तेस्तत्र-
 श्राद्धेऽप्राप्ते किं कर्तव्यमिति चेदुच्यते तत्रैव अतः श्राद्धं विना देयं तद्दिने मधुपायसम्
 वैष्णवेभ्यः सुविप्रेभ्यः पितॄणां तुष्टये नृप इति किंच मुंडनं पिंडदानं च प्रेतकर्म च सर्व-
 शः न जीवत्पितृकः कुर्याद्भुविणीपतिरेव चेति दक्षोक्तेर्जीवत्पितृकस्य सर्वश्राद्धेषु नि-
 षेधे प्राप्ते विधिं दर्शयति निर्णयामृते अन्वष्टव्ये गयाप्राप्तौ सत्यां यच्च मृते हनि मा-
 तुः श्राद्धं सुतः कुर्यात्पितर्यपि च जीवति इति अत्र तु नवम्यां नियमः तत्रैव सर्वासाम-
 पि मातॄणां श्राद्धं कन्यागते रवौ नवम्यां हि प्रदातव्यं ब्रह्मलब्धवराहिता इति मातृश्रा-
 द्देस्त्रीभोजनस्यावश्यकता तदुक्तं मार्कंडेये मातुः श्राद्धे तु संप्राप्ते ब्राह्मणैः सह भो-
 जनम् सुवासिन्यै प्रदातव्यमिति शातातपो ब्रवीदिति तत्र षष्ठ्यां भौमवाररोहिणी
 नक्षत्रयोर्योगे कपिलाषष्ठी सोक्ता वाराहे नभस्य कृष्णपक्षे तुरोहिणीया तु भूसुतैः

१ ब्रह्मपुराणे मार्गशीर्षे च पौषे च माघे प्रौष्ठे च फाल्गुने कृष्णपक्षेषु पूर्वेषु रन्वष्टव्यं तथाष्टमी.

युताषष्ठीपुराणज्ञैः कपिलापरिकीर्तिता व्रतोपवासनियमैर्भास्करंतत्र पूजयेत् कपिलां च
 द्विजाग्र्याय दत्त्वा क्रतुफलं लभेदिति तत्र त्रयोदश्यां यदा गजच्छाया योगस्तदा तत्र-
 श्राद्धं कर्तव्यं आषाढ्याः पंचमेषक्षे गयामध्याह्नी स्मृता त्रयोदशी गजच्छाया ग-
 या तुल्येतु पैत्रके इति ब्रह्मांडोक्तेः गजच्छाया योगस्तु ब्राह्मोभिहितः योगे मद्या त्रयोद-
 श्या गजच्छाया सुसंज्ञकः भवेन्मद्यायां संस्थे च शशिन्यर्के करे स्थित इति इदं पक्षकृत्यं
 प्रसंगादुक्तं तत्र शुक्लसप्तम्यां मूलनक्षत्रे सरस्वती स्थापनमुक्तं देवीपुराणे मूलेषु
 स्थापनं देव्याः पूर्वाषाढासु पूजनं उत्तरासु बलिं दद्याच्छ्रवणेन विसर्जयेत् इति रुद्रया-
 मले च मूलक्षेत्रे सराधीशं पूजनीया सरस्वती पूजयेत्प्रत्यहं देवीं यावद्द्वैष्यावमृक्षकं
 नाध्यापयेन्न च लिखेन्नाधीयीत कदाचन पुस्तकस्थापितां देवीं विद्याकामो द्विजोत्तम इ-
 ति प्रसंगादिदमप्युक्तम् तत्र शुक्लदशम्यां विजयोत्सवः विजयायां दशम्यां च सुहूर्तं वि-
 जयाभिधे श्रवणार्धे चिरार्जेन्द्रप्रस्थानं विजयप्रदमिति गर्गोक्तेः अत्रैकादशसुहूर्तं वि-

जयाभिधः सच ज्योतिः शास्त्रे प्रसिद्धः किंच यदा परेद्युः केवलादशमी किंचिद्दृष्टिगता त
दापराजिता पूजनं पूर्वेद्युरेव प्राप्तं श्रीभगवदुत्सवस्तु परेद्युरेव तदुक्तं स्मृतुना पूर्ववि
द्वैवकर्तव्या दशम्यां पूजयेच्छमीम् परविद्वैवकर्तव्या अभ्यंगादिमहोत्सवे इति अत्रा
दिशब्दो राजाभिषेकादिपरः इषस्य दशमीं शुक्लां पूर्वविद्धां नकारयेत् श्रवणेनापि सं
युक्तां राज्ञां पट्टाभिषेचने इति पुराणसमुच्चयोक्तेः प्रसंगादिदमप्युक्तं तत्र विशेषकृत्य
मस्माकं श्रीकुमारा आहुः विजयादशमीं ज्ञात्वा रामलीलानुसारिणाम् आश्विनस्य
सितेपक्षे सीमातिक्रमणोत्सवमिति तथा श्रीमदाचार्या आहुः श्रीरामं रथमारोप्य
सर्वानुकरणैः सह समतिक्रामयेद्रामं स्वसीमानं विधानतः रावणादिविजयाय सी
तालक्ष्मणसंयुतं रामलीलां समुद्दिश्य रावणादिवधादिकमिति तत्र पूर्णिमायां रासो
त्सवः कार्यः आश्विनशुक्लपूर्णिमामधिकृत्य नारदीयपुराणेऽभिहितः यः कुर्याद्वा ह्य
णश्चेष्टुरासक्रीडामहोत्सवम् तस्य चित्ते परां भक्तिं यावदिंद्रं प्रयच्छति सा विद्धाधिके

तुपरेद्युरेव भूतविज्ञानकर्तव्यादर्शपूर्णकिदाचन इति ब्रह्मवैवर्तीक्तेः पूर्वविद्धादिनेदत्तं
यत्किंचन पूजनंच वै नैवगृणहातिवैकुण्ठः पूजांतद्दिनसंभवामिति नारदीयाक्तेः उदये-
याकलामात्रासाव्याप्नोत्यखिलं दिनमित्यादि रासकर्तव्यतायाविधिंदर्शयति बृहद्भौतमी
ये श्रीगीतमउवाच वंदेहं श्रीगुरुं देवं रासकेलिस्वरूपिणं सर्वरूपधरं विज्ञं राधाकृष्णा-
त्मकं विभुम् आदावाच मनं कार्यं प्राणायामं ततः परम् प्रतिज्ञातन्मनोवाग्भिर्महत्सं-
गसमाश्रितः सावधानं मनः कृत्वा कारयेद्विधिसंयुतम् राधाकृष्णाद्यवेषंच प्रतिष्ठां
कारयेत्त्वं रासस्थलप्रतिष्ठेयं मया कर्तुं नियुज्यते श्रीकृष्णारमणार्थयिराधया-
सहतद्रुतैः रासाढ्यौ राधिकाकृष्णौ रसरूपौ रसात्मकौ रासक्रीडाप्रियो पूर्णोऽस्वी-
कारं कुरु तं नु मे अथ श्रीरासक्रीडामंत्रस्य मुग्धानारदऋषिर्गायत्री छंदः ॐ क्लीं सा
क्षान्मन्मथबीजं प्रेमाध्वोद्भवस्वाहाशक्तिः श्रीराधाकृष्णो देवो रासक्रीडाया परस्प-
रानंदप्राप्त्यर्थं जपे विनियोगः ॐ क्लीं अंगुष्ठाभ्यां नमः ॐ रासतर्जनीभ्यां नमः ॐ रास

मध्यमाभ्यांनमः ॐ विलासिन्यौ अनामिकाभ्यांनमः ॐ श्रीराधाकृष्णौ कनिष्ठिका-
भ्यांनमः ॐ स्वाहा करतलकरपृष्ठाभ्यांनमः ॐ क्लीं हृदयाय नमः ॐ रासशिरसे
स्वाहा ॐ रासशिरवार्यै वषट् ॐ विलासिन्यौ नेत्रत्रयाय वौषट् ॐ श्रीराधाकृष्णौ क
वचाय हुं ॐ स्वाहा अस्त्राय फट् अथ ध्यानं ध्येयं चंद्रावनं रम्यं द्रुममंडलमंडितम्
हिजालिकुलसन्नादिफलितं पुष्पिपत्रितम् लसन्मणिमयी भूमिजाबूनदपरिष्कृतं
कंकणाकारकालिंदीहंसपद्मादिसंकुलं तन्मध्ये मंडलं स्फुटयोजनत्रयवर्तुलम् त
न्मध्ये षोडशदलं पद्मं तदुपरि स्थितौ किशोरी गौरश्यामांगौ कोटिकंदर्पमोहनौ रा
धाकृष्णावितिख्यातौ वेणुवीणान्वितौ नमः मुख्याष्टसखिभिर्युक्तौ गोपिकाशतयू
थपौ राधाकृष्णावहं चंदे रासमंडलमध्यगौ प्रियलोक रसौ दिव्यंगो लोकारव्यं पदं
त्विह गच्छेति हरि क्रीडार्थं चंदारण्यं नमाम्यहम् मंडनं समहत्सौ म्यं सखियूथायु
तान्वितम् चंद्रादेवि नमस्तेस्तु इहा गच्छ समंपदम् राधाकृष्णाविलासार्थं मागच्छ

रविजासरित् मन्मथेमन्मथौसाक्षात्केलिरूपोरतिप्रियो राधाकृष्णावहंवंदेरासक्रीडा
 सरवावुभौ नमःशशांकदेवायनिर्मलोदुगणायच उदितेहिस्क्रीडार्थेराधाहर्योर्यद-
 च्छया यजेद्वस्त्रसमूपाभ्यामंडलेस्मिन्प्रतिष्ठितम् बर्हिपीडंचवेणुंचकृष्णाक्रीडोचितं-
 भवम् चंदनंवंदनंपुष्पंबहुधाभक्षसंचयम् तांबूलंसुधुगंध्यंचयच्चान्यदुपचारकम्
 धूपदीपार्तिकायुक्तंमूलमंत्रैर्चयेद्बुधः एवंरासेयजेत्सत्यंराधाकृष्णात्मकोभवेत् यत्र
 यत्रस्थितिर्यस्यरासक्रीडावलोकने तत्रतत्रसुरवेस्थित्वादासीभूत्वाविलोकयेत् ना
 नारूपाणिवाद्यानिवादकागायकास्तथा राधाहर्योर्विलासार्थेसानुकूलाभविष्यथ
 तत्तदाबिलिरवेत्सुष्टंमंडलंकमलाकृति दलैःषोडशाभिर्युक्तंकर्णिकार्केशरान्वितम्
 पत्रेपत्रैलिरवेत्सरव्याआधायपूर्ववत्क्रमात् तत्सरवीतत्समीपस्थोपत्रेकृत्वाप्रदक्षि
 णम् मुख्यपत्रेसरवीमुख्यासमीपेत्रसमीपगा एवंषोडशाभिःपत्रैर्लेख्याःसरव्यद
 सहानुगाः देवादक्षिणतःपूर्वेस्वगुरुंस्थापयेत्स्फुटीः राधाकृष्णात्मकंश्रीमान् राधा

कृष्णस्वरूपिणम् प्रेमतत्त्वमयं स्रष्टुं हेयरागविवर्जितम् सरवीरूपधरं भूत्वा गुरुं रासे-
विलोकयेत् तथा भूतात्मनोरूपं तत्कृपाप्रापितो भवत् अनन्यसाधनैर्लभ्यः प्रवेशो रा-
समंडले तस्मात्सर्वात्मना सेव्यः श्रीगुरुस्तत्पदेऽप्युभिः विना ईदृग्विधां दीक्षां प्रसादा-
त्सद्गुरोर्विना विना ईदृग्विधैर्धर्मैः कथमीदृग्विधो भवेत् तस्मान्न त्वागुरोः पादौ हृदि
रूपं विचिंतयेत् वचसा तद्गुणान्गायन् मंडलं स्थापयेत् पुनः तन्मध्ये राधिका कृष्णौ
गौरश्यामौ स्रक्षोभनौ गुरुं च दक्षिणे पार्श्वे पूर्वे च त्रलितां सरवीं विशारवां दक्षिणे
पूर्वे दक्षिणे च पकीलताम् दक्षिणे पश्चिमे चित्रांतुंगविद्यांतु पश्चिमे पश्चिमोत्तरयोः
स्थाप्यामिदुलेखां स्रक्षोभनाम् उत्तरे रंगदेवी स्यादष्टमीषु स्रक्षदेविकान् उत्तरे द्वादशा-
यां च राजतीं सहस्रो विकाम् इत्यष्टौ च सरवीं मुख्यास्तस्यांतस्यां सरवीस्तथा प्रस-
न्नास्याः प्रपश्यंत्यः भ्राजत्यः सर्वतो दिशाम् वृंदाद्यान्याः सरवीः सर्वाः स्थापयेत् तत्समीप-
तः स्वाधिकाराः सरवी मुख्यास्ततो पूज्याः पृथक् पृथक् एवं तन्नामभिः सर्वपूज्यं यूथ

सहस्रकं सर्वतोमंडलेस्थाप्यमध्ये श्रीराधिकाहरी कोटिकंदर्पलावण्यौलावण्यामृतमे
 दुरौ पीतारुणलसद्वर्यौष्यामगौरांगदंपती शिखिपिच्छलसन्मौल्यो मुक्तावलिलस-
 च्छिरवौ वस्त्राभरणवेषाभ्यां रेजेमंडलमध्यगौ नानाकेलिकलाकांक्षाकांक्षितौ प्रेय
 सीप्रियो हासयंतौ लसदंतपंक्तावन्योन्यवीक्षणौ अन्योन्यरसमाध्वीकमदितौ हरि
 राधिका आरभत्यौ महारासौ नृत्यवाद्यप्रहर्षितौ नानाकामकलामूर्तिस्फूर्तिमद्भूत-
 तालयोः मुमुहुर्देवतादेव्यः पन्नगाः पन्नगेश्वराः मुनयः सिद्धगंधर्वा मनुष्याः पशुपक्षि
 णाः भूमिरुहाः लताकांडाः सरिच्छौलेंद्रवीरुधाः चित्रायतभवत्सर्वाः स्वात्मानं नैव स
 स्मरुः गोपियूथावृतः साक्षाद्भगवान् नराधिकापतिः क्रीडंतं राधिकासार्द्धं प्रतिगोपिस्व
 रूपधृक् महदानंदनिष्णाता कल्पोयमशरच्छपां नविदुः केलिलोलांगाः काहं कगिरि
 विग्रहः विगलन्कबरिकाः स्वग्निः श्लथद्रूषणवासस परमानंदसंहृष्टाः सहस्रव्यो
 त्सुकान्धयाः एवं सद्भिः प्रकर्तव्यं रासस्थलप्रतिष्ठितम् सर्वदामनसाधार्यं राधासरव्यं

प्सुभिर्जनैः य एवं पठते सौम्य त्रिसंध्यं नित्यमेव हि अंबरीषजनः सोपिराधिका सरव्यमाप्नु-
यात् य एवं श्रूयते पुण्यं राधा केलिकलामृतं स याति परमं स्थानं यत्र श्रीराधिकाहरी अ-
नेन मनुनाराजन् संस्कृतः स्त्रीपुमानपि तस्य भवति तद्रूपं यद्रूपं रासमंडले य एवं केलि-
मधुरं दृश्यते वानुमोदते स पुमान्सर्वसंपद्भिः कृष्णसान्निध्यमाप्नुयात् य एवं राधिका-
केलिं श्रुत्वा कलिमलापहाम् निंदन्ति जारजायै वै सत्यं सत्यं नृपोत्तम य एवं कुरुते राजन्-
राधाकृष्णमहोत्सवम् स सत्यं राधिकाकृष्णकेलिदर्शनीं विष्यति कृष्णक्रीडान्वि-
तां लीलां यः करोति नृपोत्तम स याति परमाख्यानं स्थानं द्रष्टुं नुमोदक इति ग्रंथां-
ते मंगलं दर्शयति गोपालं बल्लवीं वंदे नित्यं रासरसोत्सुकम् राधां कृष्णात्मिकां कृष्ण-
राधात्मकमनुत्तमम् १ नाहं विप्रो न भूपो न कृषिरतज्जनो नापि शूद्रो वरश्च नाहं वर्णी गृ-
हस्थो विपि न हितरतिः कर्महारी यतिर्वा नाहं शैवो न शाक्तो न च गणपतिः सूर्यकी-
र्त्याधिकारी किंतु श्रीपंकजांघ्रेः परमस्वरविधेः कृष्णचंद्रस्य दासः २ सधियः क्षम्य

तांसंतोममधार्ष्ट्यैकपालवः संग्रहः स्वप्रबोधार्थैकतो नानानिबन्धतः ३ इति श्री
 मत्परमवैष्णवाचार्यश्रीमन्निंबादित्यमतानुयायिश्रीमत्तुलारामाभिधाविदितचर
 णचिंतकेन धनीरामेण कृतायां नैब्यव्रतसिद्धांतज्योत्स्नायां द्वादशमासव्रतोत्सव-
 विशेषविधिर्नाम द्वितीयोद्भासः २ ७ समाप्तोऽयं ग्रंथः ७
 मंत्रप्रवर्तकत्वं यामले नारायणमुरवांभोजान्मंत्रस्त्वष्टादशाक्षरः आविर्भूतः कुमारै
 स्तु गृहीत्वानारदाय च उपदिष्टः स्वशिष्याय श्रीनिंबाकर्णितेन हि सनत्कुमारागमे
 भगवान् मद्यागं मानसं चादौ कुमारैभ्यो ददाऽवहं तैः स्वशिष्यप्रशिष्येभ्यश्चैति
 ह्येन प्रवर्तितः केवलं वेदमाश्रित्य कः करोति विनिर्णयं बलवान् लौकिको वेदाहो-
 काचारं तु कस्त्यजेत् केवलं शास्त्रमाश्रित्य न कर्तव्यो विनिर्णयः युक्तिहीनविचा-
 रे तु धर्महानिः प्रजायते ७ ग्रंथश्लोकसंख्या १३०० ७

श्रीमद्देवमार्गप्रतिष्ठापनाचार्यपुष्करपीठस्थश्रीमन्निम्बार्कचार्यश्रीचनश्यामशरणदेवाज्ञया तच्छिष्येण भगीरथात्मज-
हरिप्रसादेन मोहमय्यारव्यपत्तने जगदीश्वरारव्यशिलायंत्रालये अंकयित्वा प्रसिद्धिं नीतः । संवत् १९४६.

यह पुस्तक श्रीसलेमाबादमें रहनेवाले श्रीराधामाधवजीके पूजारी वैष्णव श्रीबलदेवदासजी इन्होंने हमकूं दिया सो सर्व
वैष्णवलोकोंके उपयोगार्थ छपायके प्रसिद्ध किया है. संवत् १९४६.

सन १८६७ का आक्ट २५ प्रमाणों सरकारमें रजिस्टर करके इस पुस्तकका इक्क हरिप्रसाद भगीरथजीने अपना रखा है.

पुस्तक मिलनेका ठिकाणा:-

मुंबई— कालकादेवीरोड, हरिप्रसाद भगीरथजी पुस्तकालय.

कानपूर— हनुमानदास वृजवल्लभकी पुस्तकालय, चौक कोतवालीके पास.

इति श्रीनिंबार्कव्रतनिर्णयः समाप्तः